DS
121
K8
189Øz
GTU
Storage

Gift from
A. F. Elmquist

GRADUATE THEOLOGICAL UNION LIBRARY
BERKELEY, CA 94709

PACIFIC LUTHERAN
THEOLOGICAL SEMINARY
THE LIBRARY

L 50

DE CHRONOLOGIE

VAN HET

PERZISCHE TIJDVAK DER JOODSCHE GESCHIEDENIS.

DOOR

A. KUENEN.

Sommigen Uwer zullen zich nog herinneren, hoe, ruim 40 jaren geleden, de Hertog van Manchester, gevolgd in Duitschland door den Hoogleeraar Ebrard, in ons vaderland door Dr. Ottema, de exilische en na-exilische geschiedenis van de Joden uit hare voegen trachtte te lichten [1]). Die poging is mislukt en, te recht, bijna vergeten. Doch de traditioneele voorstelling van de opeenvolging der gebeurtenissen inzonderheid in den Perzischen tijd blijkt nog niet boven bedenking verheven te zijn. Er worden daartegen in de laatste jaren van meer dan éene zijde bezwaren ingebracht en nieuwe combinatiën voogeslagen. Voor de overweging daarvan roep ik ditmaal Uwe aandacht in.

De gewone rangschikking en dagteekening van de hoofdfeiten is bekend. Straks na de verovering van Babel geeft

[1]) Zie de titels van hunne geschriften en de wederlegging van hunne zeer gewaagde en willekeurige theorieën bij A. Rutgers, *het tijdvak der Babylonische ballingschap chronologisch bepaald en het nieuwste onderzoek daaromtrent beschouwd en wederlegd* (Leiden, 1851).

7454

DS119
K953

Cyrus aan de Joodsche ballingen vergunning om naar hun vaderland terug te keeren, waarvan velen hunner, onder aanvoering van Zerubbabel en Jozua, in 537 of 536, gebruik maken. Eenige jaren later, onder de regeering van Darius I Hystaspis, wordt de bouw van den Jeruzalemschen tempel met kracht aangevat, in 520, en ten einde gebracht, in 516. In het 7de jaar van Artaxerxes I Longimanus, 458, voert Ezra eene tweede Joodsche volkplanting naar Jeruzalem; in het 20ste jaar derzelfde regeering, 445, valt de zending van Nehemia, wiens landvoogdij tot 433 duurt en nog door een tweede verblijf in Judea, waarvan aanvang en duur niet met zekerheid te bepalen zijn, wordt gevolgd [1]). Daarna blijven de Joden nog gedurende ongeveer eene eeuw, tot het jaar 332, aan de Perzen onderworpen, uit welk tijdvak ons evenwel, behalve eenige namen in het boek *Nehemia* [2]) en een enkel feit bij Flavius Josephus [3]), omtrent hunne geschiedenis niets is overgeleverd.

Van al deze punten is nauwelijks één onaangevochten gebleven. M. Vernes verontrust de geheele linie met zijne maar al te vaak willekeurige twijfelingen [4]). Voorgegaan door de Saulcy, die den tocht van Zerubbabel en Jozua onder Darius Hystaspis, de werkzaamheid van Ezra en Nehemia onder Artaxerxes II Mnemon (404-359) had geplaatst [5]), maken Havet [6]) en Imbert [7]) Zerubbabel tot

---

[1]) *Neh.* V : 14; XIII : 6.

[2]) *Neh.* XII : 10 v.; 22 v., 26.

[3]) *Arch. Jud.* XI : 7 § 1.

[4]) *Précis d' histoire juive depuis les origines jusqu'à l'époque persane* (Paris, 1889) p. 562 svv., 589 svv.

[5]) *Étude chronologique des livres d'Esdras et de Néhémie* (Paris, 1868); *Sept siècles de l'histoire judaïque* (Paris, 1874).

[6]) In zijne artikelen over *La modernité des prophètes*, Revue des Deux Mondes, Tome XCIV : 799 svv. (15 août 1889).

[7]) *Le temple reconstruit par Zorobabel* (Extrait du *Muséon*, années 1888—1889; Louvain). Verg. de bestrijding van den abt Fl. de Moor, *le temple reconstruit par Zorobabel. Etude exégétique* (Extrait du *Muséon*, année 1890).

een tijdgenoot van Darius II Nothus (424—404), waaruit volgt, dat zij ten aanzien van Ezra en Nehemia met de Saulcy instemmen. Bellangé gaat nog een stap verder en oppert de vraag, of Ezra niet veeleer tot de regeering van Artaxerxes III Ochus (359—338) moet worden gebracht [1]). Onder deze stellingen zijn er, die wij met den besten wil niet anders dan invallen kunnen noemen. Daarentegen leverde onlangs de Hoogleeraar A. van Hoonacker te Leuven, in zijne verhandeling: *Néhémie et Esdras. Nouvelle hypothèse sur la chronologie de l'époque de la restauration* [2]), een inderdaad schitterend pleidooi voor de verplaatsing naar het 7de jaar van Artaxerxes II Mnemon (397), niet van Ezra's werkzaamheid in haar geheel, maar van zijne komst in Judea aan het hoofd eener kolonie uit Babylonië (*Ezra* VII—X).

De onzekerheid, waarvan deze strijd der meeningen getuigenis aflegt, laat zich zeer wel verklaren. De opeenvolging van de Perzische koningen staat geheel vast, maar de gelijknamigheid van velen hunner geeft gelegenheid tot verschillende combinatiën. Omtrent de periode der onderwerping van de Joden aan hunne heerschappij zijn reeds sedert lang verwarde voorstellingen in omloop, die nu nog nawerken. In de officieële Joodsche chronologie is het Perzische tijdvak tot 52 jaren ingekrompen [3]). Flavius Josephus springt in het daarop betrekkelijk gedeelte zijner Archaeologie [4]) op de zonderlingste manier met namen en cijfers

---

[1]) *Le Judaïsme et l'histoire du peuple juif* (Paris, 1889), p. 59, 178 svv., 188.

[2]) Extrait du *Muséon*, année 1890.

— Eerst nadat mijn onderzoek was afgesloten, kon ik kennis nemen van P. Hay Hunter, *after the Exile. a hundred years of Jewish history and literature* (2 voll., 1890) — een met groot talent geschreven populair boek, waarmede ik mij verheug ten aanzien van alle hoofdpunten eenstemmig te zijn. Slechts enkele malen heb ik er in de aanteekeningen naar kunnen verwijzen.

[3]) Verg. J. Derenbourg, *Hist. de la Palestine d'après les Thalmuds et les autres sources rabbiniques* (Paris, 1867) p. 18 s.

[4]) Lib. XI Cap. 1—7.

om. Hij volgt bij voorkeur het apocriefe 3de Boek van Ezra, dat op zijne beurt aan niet geringe verwarring lijdt. Maar ook de oud-testamentische boeken, de voornaamste, of liever: de eenige bronnen, geven menigvuldige aanleiding tot misverstand. Om van *Daniël* en *Esther* niet te spreken, die niet als historische geschriften kunnen gelden, de samenstelling van *Ezra* en *Nehemia* is verre van doorzichtig en brengt den argeloozen lezer lichtelijk op een dwaalspoor. Doch hoezeer niet onnatuurlijk, de bedoelde onzekerheid blijft betreurenswaardig: voor onze kennis van de geschiedenis van Israël, ook van het voor-exilische Israël, is het lang niet onverschillig, hoe de gebeurtenissen van den Perzischen tijd worden gerangschikt. Mijne poging om ze zooveel mogelijk vast te stellen heeft dus geene nadere rechtvaardiging noodig. Dat ik mij daarbij tot de hoofdzaken moet bepalen, ligt in den aard der zaak. In weerwil van die beperking zou ik te veel van Uwe aandacht moeten vergen, indien ik niet als bekend mocht onderstellen wat ik in de 2de uitgaven van mijn *Historisch-critisch Onderzoek* over de boeken *Ezra* en *Nehemia* heb geschreven. Enkele afwijkingen van het daar gestelde, waartoe vooral de verhandeling van van Hoonacker mij verplicht, worden in den loop mijner mededeelingen verantwoord.

I.

Nadat in het jaar 597 Jojachin, koning van Juda, met een aantal zijner aanzienlijkste onderdanen, naar Babylonië was weggevoerd, werd 11 jaren later, in 586, tot straf voor een nieuwen opstand, Jeruzalem met den tempel van Jahwe verwoest en andermaal een deel der Judeërs naar het vaderland van den overwinnaar overgebracht. Omtrent deze feiten bestaat niet de minste twijfel. Even zeker is het, dat eenige tientallen van jaren daarna de Jeruzalemsche tempel herbouwd werd en voortaan eene Joodsche gemeente daarin haar middelpunt vond. Volgens het boek *Ezra* was die herbouw het werk van de door Nebucadrezar weggevoerde ballingen, die van den stichter der Perzische

monarchie, Cyrus, in het 1ste jaar zijner regeering over Babylon, vergunning verkregen om naar hun vaderland terug te keeren en door hem in staat gesteld werden om daar een nieuw volksbestaan te beginnen.

De verdediging der authentie van het edict van Cyres *Ezr.* I : 2—4, neem ik niet op mij [1]). Doch aan het feit zelf van den terugkeer eener schare van ballingen in het begin zijner heerschappij over Babylonië mag niet worden getwijfeld. Men heeft gevraagd, waarom het herstel der Joodsche nationaliteit en de tempelbouw niet zouden zijn uitgegaan van de Judeërs, die in grooten getale in het land hunner vaderen waren achtergebleven en zich allengs van de slagen, hun door Nebucadrezar toegebracht, kunnen hebben hersteld? [2]) Ja, waarom niet? Met een weinig verbeeldingskracht kan men zich zulk eene toedracht der zaak zeer wel denken. Maar zoo mag de vraag niet worden gesteld. Wij hebben de geschiedenis niet te maken, maar als geschiedenis te erkennen wat op betrouwbare overlevering blijkt te berusten. Welnu, het getuigenis van den Kroniekschrijver, die in *Ezra* I aan het woord is, wordt, wat de hoofdzaak betreft, van meer dan éene zijde bevestigd en heeft bovendien de historische waarschijnlijkheid voor zich.

Al aanstonds wordt de Kroniekschrijver gesteund door een zijner voorgangers, den auteur van het Arameesche geschrift, waarvan hij in *Ezra* IV—VI gedeelten opneemt: ten aanzien van de vrijlating der ballingen door Cyrus is deze schrijver met hem eenstemming [3]). De lijst der teruggekeerden (*Ezra* II; *Neh.* VII) is wellicht geen gelijktijdig, maar toch een zeer oud document, reeds aan Nehemia bekend

---

[1]) Verg. mijn *Hist. crit. Onderzoek* enz. I² : 503.

[2]) M. Vernes, l. c. p. 563 s. „Il est fort possible en effet que, à la faveur de circonstances politiques assurant la tranquillité matérielle, Jérusalem et sa banlieue se soient repeuplées peu à peu par l'effort constant d'une population laborieuse; auquel cas nous devrions voir dans Zorobabel le chef des Judéens restés en Palestine. Non seulement la chose est possible, mais nous la tenons pour probable."

[3]) H. V : 13—17; VI : 3 vv., 14.

en door hem in zijne gedenkschriften opgenomen; hij noemt haar »het register van hen, die in den beginne zijn opgetrokken," natuurlijk: uit Babylonië naar Judea (*Neh.* VII: 5). »In den beginne": dat hiermede gedoeld wordt op de regeering van Cyrus — zooals wij straks zien zullen: ongeveer eene eeuw vóor Nehemia — blijkt nu nog van elders. Van minder gewicht, maar toch altijd opmerkelijk, is het feit, dat de auteur van het boek *Daniël* (165 v. Chr.) het herstel van Jeruzalem dagteekent van »een gezalfde, een vorst," die geen ander kan zijn dan Cyrus, want tusschen hem en het aanvangspunt der profetie liggen 7 jaarweken of 49 jaren [1]). Veel meer beteekenen evenwel de bekende uitspraken van den tweeden Jezaja. Een en andermaal noemt hij Cyrus bij name (H. XLIV: 28; XLV: 1), of doelt hij op hem zonder hem te noemen [2]). Cyrus is hem »de vriend van Jahwe, die zijn welbehagen volbrengt en tot Jeruzalem spreekt: word opgebouwd! tot den tempel: word gegrondvest!" Jahwe noemt hem »zijn gezalfde" en doet hem triomfeeren over al zijne vijanden, met het oog op de taak, die hij hem ten opzichte van Israël heeft opgedragen. Op welk standpunt men zich bij de beoordeeling van deze uitspraken moge plaatsen, steeds blijft hare bewijskracht even groot. Drukken zij, gelijk ik voor mij aanneem, de verwachting uit, die de profeet en zijne tijdgenooten koesterden, dan blijkt uit hare bewaring voor het nageslacht, dat Cyrus de hoop der ballingen, uit wier midden die stem hem tegenklonk, niet heeft beschaamd. Wat men hiertegen inbrengt, is al zeer zonderling. »L'excès même de l'enthusiasme auquel s'abandonne l'écrivain prophétique semble convenir beaucoup plus à un fait accompli qu'à une simple espérance; l'auteur des descriptions brillantes du retour et de la part qui revient au vainqueur de Babylone dans cet heureux événement, nous laisse l'impression d'un homme qui écrit, non aux temps qui précèdent la restauration, mais á l'époque qui la

---

[1]) H. IX: 25; verg. *HcO.* II² : 471 v.

[2]) Zie de teksten, *HcO.* II² : 123 aangehaald.

suit" [1]). Maar hoe dan, indien de terugkeer en de toestand der herstelde Joodsche natie, hetgeen niemand kan ontkennen, veel minder schitterend zijn geweest, dan de tweede Jezaja zich die heeft voorgesteld? Is het niet ongerijmd aan te nemen, dat hem, zonder noodzaak, voorspellingen omtrent Cyrus zijn in den mond gelegd, waaraan de uitkomst in het geheel niet had beantwoord?

Voor de Babylonische herkomst der tempelbouwers pleit ook nog eene merkwaardige bijzonderheid in het spraakgebruik der boeken *Ezra* en *Nehemia*. Zij heeten daar de gola, d. i. de weggevoerden, of wel: de zonen en de vergadering der gola; soms ook, met een woord van dezelfde beteekenis, de sjebi, de gevangenen of ballingen; of wel voluit: de teruggekeerden uit de gevangenschap [2]). Deze benamingen zouden de vermelding niet waard zijn, indien zij uitsluitend voorkwamen in het verhaal zelf van den terugkeer uit Babylonië; zij zouden in dat geval niets meer bewijzen dan dat de schrijver zich zelven gelijk bleef. Maar wij vinden ze ook in een ander verband. Zoo doet b. v. Nehemia onderzoek naar den toestand der bewoners van Judea en noemt hen »de geredden, die overgebleven zijn uit de gevangenschap" (I: 2 v.), en gewaagt Ezra van »de trouweloosheid der gola" d. i. der gemeente in Judea (IX: 4; X: 6). Zonder twijfel hebben zich in den loop der jaren vele achtergeblevenen in het vaderland bij de teruggekeerde ballingen aangesloten, maar de laatsten vormden

---

[1]) M. Vernes l. c. p. 592 s. Hierbij deze aanteekening: »En d'autres termes, le même sentiment qui pousse l'écrivain d'*Esdras* à prêter à Cyrus son fameux édit, a dicté à l'écrivain d'*Isaïe II* ses descriptions enthousiastes. Ils s'accordent aussi tous deux à représenter l'étranger comme comblant Israël de ses dons somptueux, ce qui est pure et simple vanterie." Tegenover beweringen als deze volstaat een eenvoudig beroep op *Jez.* XL verv. en den indruk, dien deze hoofdstukken op den onbevooroordeelden lezer maken.

[2]) Verg. *Ezr.* I: 11; II: 1 (*Neh.* VII: 6); III: 8; IV: 1; VI: 19—21; VIII: 35; IX: 4; X: 6—8, 16; *Neh.* I: 2 v.; VIII: 17. — *Zach.* VI: 10 heeten de Joden in Babylonië »de gola."

de kern der herboren gemeente en, wat wij er kunnen bijvoegen, achtten zich verheven boven de eerstgenoemden, die in het 2de Boek der Koningen (XXXIV : 14; XXV : 12) *dallath haärez*, »het arme landvolk", heeten. Te recht is opgemerkt, dat Ezechiël en zijne medeballingen — die van het jaar 597 — als de aristocraten staan reeds tegenover hunne broeders, die toen toch nog in Judea een koninkrijk uitmaakten en, *a fortiori*, tegenover de — wellicht niet numeriek, maar stellig geestelijk — armelijke rest der jaren 586 en vervolgens [1]). »De zonen der gola" was dus een eeretitel, waarmede zij zich zelven aanduiden. Voor hen, die den terugkeer loochenen of daaraan althans de beteekenis ontzeggen, dien hij in de overlevering heeft, blijft die benaming onverklaarbaar.

Een zoo wel gewaarborgd feit zou dan alleen in twijfel mogen worden getrokken, wanneer het zich volstrekt niet voegde in het historisch verband. Maar integendeel, het past daarin volkomen. Wat is natuurlijker dan dat de overweldiger van de Chaldeeuwsche monarchie het banvonnis ophief, door haren stichter geveld, en aan de Joden, die dit verlangden en zeker van hun wensch geen geheim maakten, verlof gaf om terug te keeren naar hun vaderland? Daarbij kan in het midden worden gelaten, of hij, toen reeds zwanger gaande van veroveringsplannen op Egypte, het aangrenzende Judea niet ongaarne bevolkte met zijne beweldadigden, alsook of de vereerder van Ahuramazda sympathie koesterde voor de dienaren van Jahwe. Het een en het ander kan men meer of minder waarschijnlijk vinden; ook na de ontdekkingen der laatste jaren is onze kennis van Cyrus nog hoogst onvolledig en blijft er ruimte over voor verschil van meening [2]). De politieke en de godsdienstige beweegredenen, die bij de bevrijding van

---

[1]) Verg. Smend, *der Prophet Ezechiel* S. XIV en de daar aangehaalde plaatsen; ook H. XXXIII: 23—29; *Die Listen der Bücher Esra und Nehemia* (Progr. 1881) S. 5.

[2]) Verg. mijn *Volksgodsdienst en Wereldgodsdienst*, bl. 113 vv., 270 vv. en de daar aangehaalde schrijvers. Na 1882 is de inscriptie van

de Joden in het spel kunnen zijn geweest, zouden dan ook onvermeld zijn gebleven, indien men niet uit los daarheen geworpen bedenkingen daartegen een wapen gesmeed had tot bestrijding van de overlevering omtrent het feit zelf [1]). Tegen die methode moet ten ernstigste worden geprotesteerd. De gissingen, waarvan hier sprake is, zijn m. i. niet slechts geoorloofd, maar ook verre van verwerpelijk. Doch al waren zij onwaarschijnlijk, of zelfs ongerijmd, dan zou het toch niet vrijstaan, op dien grond het feit te loochenen, dat de nieuwere geschiedschrijvers daardoor pogen op te helderen.

Vóordat wij verder gaan, vordert nog één punt onze aandacht. Aan het hoofd der op verlof van Cyrus terugkeerende ballingen plaatsen wij gewoonlijk Zerubbabel ben Sjealtiël, afstammeling van David, en Jozua, of Jezua, ben Jozadak, den Hoogepriester. Dit is in overeenstemming met meer dan éene plaats in het boek *Ezra*, waarin die beiden naast elkander staan, en wel, evenzeer onder Cyrus als onder Darius, als de hoofden der Joodsche gemeente [2]). In diezelfde hoedanigheid komen zij ook bij de profeten Haggai

---

Cyrus, die hier vooral in aanmerking komt, behandeld o. a. door Sayce, *an introduction to the books of Ezra, Nehemiah, and Esther* p. 11 sqq. Tiele, *Bab.-Assyr. Gesch.* S. 468 ff., 478 f.; Halévy, *Recherches bibliques* XVII (10e fasc. p. 417—434) en is eene nieuwe uitgave en vertaling opgenomen in den onlangs verschenen Band III: 2 van Schrader's *Keilinschriftliche Bibliothek* (S. 120—127). — Voor ons onderwerp zou die inscriptie beslissend gewicht hebben, indien zij de woorden bevatte, die Hay Hunter l. c. I : 35 daaruit overneemt („I assenbled all those nations, and I caused them to go back to their native countries") en op de overwonnen volken, o. a. op de Joden, toepast. Doch dit is zoo niet. Wat ik uit de vertaling van Sayce en van Tiele (ll. cc.) had opgemaakt, is mij door eene mededeeling van laatstgenoemde en door de vertaling van Schrader bevestigd: in r. 32 der inscriptie is sprake van de teruggave der door Nabonedus uit Assur en Accad naar Babel overgebrachte godenbeelden en van de terugzending hunner vereerders naar hunne woonsteden. Ook r. 11 slaat uitsluitend op dat feit.

[1]) M. Vernes l. c. p. 592.

[2]) H. III : 2, 8; IV : 3; V : 2; verg. *Neh.* XII : 1.

en Zacharia voor[1]). Doch nu lezen wij in hetzelfde boek *Ezra* (H. I : 8), dat, op last van Cyrus, de schatmeester Mithredat de weleer door Nebucadrezar buitgemaakte vaten van den Jeruzalemschen tempel overgaf aan Sjesbazzar, den vorst van Juda, en (vs. 11) dat deze ze overbracht van Babel naar Jeruzalem. Ook het Arameesche geschiedverhaal, door den auteur van *Ezra* opgenomen, kent dezen Sjesbazzar. Cyrus, zoo heet het daar, gaf de tempelvaten over aan den man, wiens naam was Sjesbazzar, dien hij tot landvoogd (pacha) had aangesteld (H. V: 14). En een weinig verder: vervolgens kwam die Sjesbazzar en legde de grondslagen van het huis Gods in Jeruzalem (vs. 16). Wie was deze Sjesbazzar? Wij komen zoo aanstonds nog op hem terug, maar kunnen die vraag nu reeds voorloopig, met het oog op de zoo even aangehaalde teksten, trachten te beantwoorden. Gewoonlijk vereenzelvigt men hem met Zerubbabel, die immers dezelfde waardigheid bekleedt en hetzelfde werk verricht als hij. Sjesbazzar is dan de Babylonische naam van Zerubbabel: volgens het naar Daniël genoemde boek ontvangen ook deze en zijne drie metgezellen aan het hof van Nebucadrezar andere, inheemsche namen (H. I: 7). Bij gebrek aan beter kunnen wij ons deze oplossing getroosten en heb ik zelf haar aanvaard [2]). Maar bevredigend is zij toch niet. Voor de onderstelde naamsverandering levert het boek *Daniël* slechts eene zeer zwakke analogie [3]). Maar bovenal is het bedenkelijk, dat de identiteit der twee personen in *Ezra* met geen woord aangeduid, wellicht moest ik zeggen: door dat boek uitgesloten wordt. In één en hetzelfde hoofdstuk wordt eerst Zerubbabel, daarna Sjesbassar genoemd (H. V: 1 en 14, 16) — deze zonder de zoo eenvoudige en in het O. Testament zoo gewone toevoeging: dat is

---

[1]) *Hagg.* I : 1, 12, 14; II : 2, 4 [St. Vert. 3, 5]; verg. 21, 23 [22, 24]; *Zach.* III, IV.

[2]) *HcO.* I² : 503 (tegen de Saulcy, wiens afwijking van de gewone chronologie ik nu nog verwerp; zie beneden sub II).

[3]) *HcO.* II² : 496.

Zerubbabel. Het moeten dus wel twee verschillende personen zijn. Maar wie is dan Sjesbazzar? De naam geeft geen licht, ook omdat de schrijfwijze onzeker is: in III *Ezra* luidt hij Σαναβάσσαρος (H. II: 11, 14), bij Josephus Ἀβάσσαρος [1]). Doch hetzij het een Perzische, of, wat ik waarschijnlijker acht, een Babylonische eigennaam zij, in beide gevallen kan de drager daarvan een Perzisch ambt-enaar zijn geweest, door Cyrus aan het hoofd der terugkeerende ballingen geplaatst. Hoe wij ons dan het beloop der zaak hebben voor te stellen, heeft vooral Stade ons duidelijk gemaakt [2]). Hij wijst er op, dat volgens het register der terugkeerenden 12 mannen hen aanvoeren (*Ezra* II: 2; *Neh* VII: 7), onder wie Zerubbabel en Jozua in de eerste plaats genoemd, maar door geen titel van de overigen onderscheiden worden, zoodat zij hier voorkomen als *primi inter pares*. Dit college van 12 oudsten, waarvan ook in het vervolg nog sporen voorkomen [3]), vormde dus aanvankelijk het inheemsche bestuur van de herstelde Joodsche natie. Daarbuiten en daarboven stond de Perzische pacha, Sjesbazzar, wien de leiding van den tocht en de regeling van den nieuwen toestand in Judea waren opgedragen — aangelegenheden van zeer moeilijken en ingewikkelden aard, zoodat het ons allerminst verbazen kan, ze niet aan een Jood, maar aan een vertegenwoordiger der heerschende natie toevertrouwd te zien. Hoe nu Sjesbazzar zich van zijne taak gekweten en hoe lang hij haar waargenomen heeft, weten wij niet; hij komt alleen nog voor tegen het einde van bovengenoemd register, evenwel niet bij name, maar onder den vermoedelijk Perzischen titel, de tirsjata [4]), dien later ook Nehemia draagt [5]). Doch dit staat vast, dat hij reeds in het begin der regeering van Darius zijn ambt niet

---

[1]) *Arch. Jud.* XI : 1 § 3. — Ook in LXX, althans bij H. V : 14, 16, eene andere lezing: Σαβανασσάρ; doch de HSS. verschillen.

[2]) *Gesch. des Volkes Israel* II (1888): 98 ff.

[3]) *Ezra* V : 5 vv.; VI : 7 vv., 14.

[4]) *Neh.* VII : 65 (*Ezra* II : 63), 69.

[5]) *Neh.* VIII : 9; X : 2; elders, XII : 26, de pacha.

meer bekleedt; immers dan is Zerubbabel, naar het onwraakbaar getuigenis van Haggai, zijn tijdgenoot, »pacha van Juda" [1]).

Tegen deze hypothese, die inderdaad de bezwaren opheft, bestaat evenwel éene bedenking. De Kroniekschrijver noemt (*Ezrä* I : 8) Sjesbazzar »den vorst (of: het stamhoofd, nasi) van Juda" en schijnt hem dus wel degelijk met Zerubbabel, den Davidide, te vereenzelvigen. Doch dit moet een misverstand zijn, licht verklaarbaar trouwens op den afstand, waarop die schrijver stond. In het Arameesche document, waaraan hij hoogst waarschijnlijk den naam Sjesbazzar ontleende, wordt die vergissing niet begaan, maar, gelijk wij reeds hoorden, eenvoudig gezegd, dat Cyrus hem tot pacha had aangesteld (H. V: 14). Hieraan houden wij ons.

II.

Toen de Jeruzalemsche tempel herbouwd werd, was Zerubbabel landvoogd van Judea: door het getuigenis van twee tijdgenooten, de profeten Haggai en Zacharia, onder wier invloed het werk ter hand genomen en voltooid is, wordt dit boven allen twijfel verheven. Even zeker is, dat toen een Perzisch koning Darius regeerde. Indien zoo even de onderlinge verhouding van Sjesbazzar en Zerubbabel juist bepaald werd, maar ook indien door die twee namen dezelfde persoon mocht zijn aangeduid, kan de genoemde Perzische monarch geen ander zijn dan Darius I Hystaspis, die 8 jaren na den dood van Cyrus en 17 jaren na de verovering van Babel de regeering aanvaardde. Intusschen wordt deze gelijkstelling door sommigen verworpen en Zerubbabel voor een tijdgenoot van Darius II Nothus gehouden. Laat ons onderzoeken, op welken grond dit geschiedt, en daarbij

---

[1]) *Hagg.* I : 1, 14; II : 2, 21. — In hoofdzaak stemmen met het bovenstaande overeen Smend, *die Listen* u. s. w. S. 19 (die zich op Nöldeke beroept); Rosenzweig, *das Jahrhundert nach dem babyl. Exil* (1885) S. 32 u. l. Anders de Saulcy en Imbert, over wie sub II.

voorloopig het reeds verkregen resultaat buiten rekening laten. De zekerheid der einduitkomst wordt te grooter, naarmate zij blijkt minder afhankelijk te zijn van éene enkele overweging.

Doch voordat ik dien weg opga, moet ik mij veroorloven een paar bijzaken kortelijk af te handelen, De duidelijkheid kan er slechts bij winnen, wanneer wij ons bij het onderzoek van het hoofdpunt niet behoeven te laten ophouden door bijvragen, die even goed vooraf kunnen worden afgedaan.

1°. Ten aanzien van den terugkeer eener schare van Joodsche ballingen onder de regeering van Cyrus en de leiding van Sjesbazzar is de Saulcy met ons eenstemmig. Doch volgens hem was dit slechts een eerst en zwak begin en is, in den aanvang der regeering van Darius Hystaspis, die karavaan gevolgd door eene veel talrijker tweede, aangevoerd door Zurubbabel [1]). Zijn gevoelen berust op het bericht van Flavius Josephus, dat niets anders is dan eene vrije omschrijving van het Grieksche of zoogenaamde 3de Boek van Ezra [2]). Dit geschrift, van onzekeren ouderdom, bewijst ons niet onbelangrijke diensten bij de verbetering van den tekst der oud-testamentische boeken (*Kronieken, Ezra, Nehemia*), waaruit het grootendeels, vaak letterlijk, is vertaald. Maar het is bijna onbegrijpelijk, hoe iemand eenige waarde kan toekennen aan hetgeen het, in afwijking van het Hebreeuwsche boek *Ezra*, omtrent Zerubbabel mededeelt. In de pericope III *Ezra* III : 1—V ; 6, die niet vertaald, maar door den auteur zelven gesteld of uit een Grieksch geschrift overgenomen is, komt Zurubbabel voor als een der lijfwachten van Darius, die in een wedstrijd met twee zijner makkers, als verdediger van de stelling, dat de waarheid meer vermag dan òf de wijn, òf de koning, òf de vrouwen eene schitterende overwinning behaalt en daarvoor beloond wordt door gunstige beschikkingen van Darius omtrent den

---

[1]) *Étude chronologique* etc. p. 7 ss.; *Sept siècles* etc. p. 25 ss.

[2]) Verg. *Arch. Jud.* XI : 3 met 3 *Ezr.* III . 7—V : 6.

terugkeer der Joden naar hun vaderland en den herbouw des tempels. Deze, in hare soort niet onverdienstelijke, rhetorische oefening wordt nu op even willekeurige als stumperige wijze in de vertaling van het Hebreeuwsche boek *Ezra* ingeschoven en daarmede, zoo goed als het gaat, in verband gebracht [1]). Daarbij wordt de schrijver herhaaldelijk ontrouw aan zijne eigene praemissen en blijkt het zonneklaar, dat zijne afwijking ten aanzien van Zerubbabel's tocht naar Judea geen anderen grond heeft dan de geheel fictieve rol, die deze aan het hof van Darius speelt. Het is dus in hooge mate oncritisch, daaruit een historisch feit af te leiden.

2° Van meer ingewikkelden aard is het tweede punt, waarop ik even wijzen moet. In het 6de jaar van Darius werd de tempelbouw voltooid: hierover geen verschil. Maar was hij in het 2de jaar dierzelfde regeering begonnen, of wel toen hervat, na reeds onder Cyrus te zijn aangevangen? Hieromtrent zijn, naar mijne overtuiging, de oud-testamentische berichten zelve met elkander in strijd. Het verschil is opmerkelijk, minder nog op zich zelf, dan als bijdrage tot kenschetsing van den verhaaltrant des Kroniekschrijvers, die, in *Ezra* III, te dezen aanzien van de andere getuigen afwijkt. Ik zou mij dan ook verplicht achten, rekenschap te geven èn van mijn gevoelen aangaande den hier aanwezigen strijd, èn van de redenen, die voor den aanvang van het werk in het 2de jaar van Darius pleiten, indien ik niet mocht verwijzen naar hetgeen ik elders over dit onderwerp, mij aansluitende bij Schrader, geschreven heb [2]). In betrekking tot de hoofdvraag, die wij thans weder opvatten, is trouwens het verschilpunt van zeer ondergeschikt belang.

— De Darius van den tempelbouw is Darius II Nothus (424—404). Ik meen te kunnen aantoonen, dat deze stelling, hoewel niet onverklaarbaar, toch te eenen male verwerpelijk is, en wel omdat zij strijdt met de stellige resultaten, die

---

[1]) Verg. *HcO.* I² : 514.

[2]) *HcO.* I²: 504 v.

de studie der samenstelling van het boek *Ezra* heeft opgeleverd.

Beginnen wij met onbewimpeld te erkennen, dat het genoemde boek gereede aanleiding geeft om aan den tweeden Darius te denken. H. IV:1—5 lezen wij, dat de tempelbouw belemmering ondervond van de zijde der Palestijnsche volksstammen, die tot deelneming daaraan niet waren toegelaten, en dat het plan der Joden verijdeld werd »al de dagen van Cyrus en tot de regeering van Darius". Daarop volgt (vs. 6) het bericht, dat de bedoelde volksstammen onder Ahasveros, in het begin zijner regeering, eene schriftelijke aanklacht tegen de Joden indienden. Dan wordt (vs. 7) gewag gemaakt van een dergelijk schrijven, onder Artahsjasta of Artahsjast afgezonden door Bislam c. s., en wordt ons (vs. 8—22) eene briefwisseling medegedeeld tusschen Rehum c. s. en dien zelfden koning, waarin van hem het verbod om Jeruzalem's muren op te bouwen gevraagd en verkregen wordt. Ten gevolge hiervan begeven zich Rehum en de zijnen in aller ijl naar Jeruzalem en noodzaken de Joden met geweld, den arbeid te staken (vs. 23). Onmiddellijk daarna lezen wij (vs. 24): »vervolgens werd de arbeid aan het huis Gods te Jeruzalem gestaakt . . . . tot het 2de jaar der regeering van Darius, den koning der Perzen". Nu is Ahasveros (vs. 6) Xerxes; Artahsjasta (vs. 7—23) Artaxerxes, blijkbaar de eerste van dien naam, Longimanus; derhalve de Darius van vs. 24, in wiens 2de jaar de tempelbouw hervat werd, de opvolger van Artaxerxes I, Darius II Nothus. Deze gevolgtrekking wordt nu, naar het schijnt, nog bevestigd door H. VI : 14, waar wij lezen, dat »de oudsten der Joden den tempel bouwden en voltooiden naar den raad van den God des hemels en het besluit van Cyrus en Darius en Artahsjasta, den koning der Perzen"; immers ook volgens dit vers gaat de regeering van Artahsjasta aan de voleindiging van den tempelbouw vooraf.

Hoe eenvoudig dit schijnen moge, men bemerkt toch al zeer spoedig, zoodra men slechts iets scherper toeziet, dat het niet juist kan wezen. In den aanvang van *Ezra* IV staan Zerubbabel en Jozua aan het hoofd des volks; onder

hunne leiding wordt H. V : 1 verv. de tempelbouw ernstig ter hand genomen en met allen ijver voortgezet; hoe kan dan bij mogelijkheid tusschen H. IV : 1 en V : 1 een tijdvak liggen van meer dan 100 jaren? Het plan der Joden bleef onuitgevoerd — zoo lezen wij H. IV : 5 — »al de dagen van Cyrus, den koning der Perzen, en tot de regeering van Darius, den koning der Perzen": zeer verstaanbaar, indien Darius I bedoeld wordt, die van Cyrus slechts door de betrekkelijk korte regeering van Cambyses gescheiden is; maar hoe te verklaren, indien de Schrijver in dit vers van 529 op 424 overspringt? Ook H. VI: 14 is, van naderbij bezien, der hypothese, die wij bezig zijn te toetsen, niet gunstig. Zij wil hetgeen daar over Artahsjasta gezegd wordt in verband brengen met het vroeger omtrent hem medegedeelde. Doch wij hebben, H. IV : 8—22, niets anders aangaande hem vernomen dan dat hij bevel gaf, den tempelbouw te staken: hoe kan hij dan naast Cyrus als begunstiger van dat werk en — wat al zeer vreemd moet heeten — na Darius worden genoemd? Of is deze Darius dan weder de eerste van dien naam?

Een en ander ligt zóo voor de hand, dat het reeds door de oudste lezers van het boek *Ezra* moest worden opgemerkt en werkelijk aan hunne aandacht niet is ontsnapt [1]). Langen tijd heeft men gemeend, de bezwaren uit den weg te kunnen ruimen door eene andere duiding van de koningsnamen in

---

[1]) In III *Ezra* volgt op H. II : 1—14 (= *Ezra* I) in vs. 15—26 de vertaling van *Ezra* IV : 7—24; eerst H. V : 7, na de pericope over Zerubbabel aan het hof van Darius, keert de schrijver tot het Hebr. boek *Ezra* terug, dat hij nu van H. II af geregeld volgt. Daar hij dus (H. V: 69—71) ook *Ezra* IV : 3—5 overneemt, wikkelt hij zich in hopelooze tegenspraak, want de tempelbouw, die eerst onder de regeering van Darius is begonnen, wordt gestaakt tot het begin van diezelfde regeering. Intusschen blijkt uit de verplaatsing van *Ezra* IV : 7—24, dat de schrijver een oog had voor het bezwaar, dat die pericope in haar tegenwoordig verband oplevert. Wie volgens hem Artaxerxes is, die tusschen Cyrus en Darius in staat, weten wij niet. Josephus (l. c. XI : 2), die overigens III *Ezra* volgt, maakt er Cambyses van, zonder te bedenken, dat er dan geene plaats overblijft voor den Ahasveros van *Ezra* IV : 6.

H. IV. Ahasveros (vs. 6) werd Cambyses, Artahsjasta (vs. 7 verv.) Bartja of Pseudo-Smerdis — waarmede dan, naardien beiden aan Darius I voorafgaan, alle reden om aan een anderen Darius te denken verviel. Nog telt dit gevoelen enkele voorstanders [1]), maar door de overgroote meerderheid is het, en te recht, opgegeven. Namen dienen, niet om personen of zaken te verbergen, maar om ze aan te wijzen. Ahasveros en Artahsjasta zijn de Hebreeuwsche transcriptiën der inheemsche namen van Xerxes en Artaxerxes en kunnen geene andere dan deze koningen aanduiden, gelijk ze dan ook, in het boek *Esther*, elders in *Ezra* (H. VII v.) en in *Nehemia* die beteekenis hebben. Bovendien past de briefwisseling van *Ezra* IV: 7—22 allerminst bij de kortstondige regeering van den gewaanden Smerdis. Langs dezen weg, dien der afwijkende verklaring van de namen, komen wij dus niet waar wij wezen moeten.

Maar er is een ander middel. Of liever — want dit woord zou den schijn kunnen wekken, dat wij hier te doen hadden met eene vondst der verlegenheid —: wanneer wij *Ezra* IV: 8—23 nauwkeurig lezen, dan blijkt aanstonds dat die verzen daar niet op hunne plaats staan en dat dus de gevolgtrekking, uit hunne plaatsing afgeleid, moet vervallen. Waren zij het rechtstreeksche vervolg van H. IV: 1 verv. en werden zij, op hunne beurt, rechtstreeks voortgezet in H. IV: 24; V: 1 verv., dan zouden zij moeten handelen over den tempelbouw, die zoowel daar als hier aan de orde is. Doch dat is het geval niet. De briefwisseling tusschen Rehum c. s. en Artahsjasta loopt uitsluitend over de verster-

---

[1]) O. a. Rosenzweig, die in zijn laatste geschrift bij zijne vroegere verdediging van dit gevoelen volhardt (*Das Jahrhundert* u. s. w. S. 41 n.). Hij geeft toe, dat in de brieven van Rehum c. s. en van den koning niet over den tempel, maar uitsluitend over de wallen van Jeruzalem gehandeld wordt. »Bedenkt man aber, dass der Bericht von den erbittertsten Feinden, denen kein Mittel zu schlecht war, wenn sie die Gemeinde verdächtigen konnten, herrührt; dann werden wir uns über diesen Umstand nicht wundern, es vielmehr begreiflich finden, dass sie des Tempelbaues nicht erwähnen." In deze verwachting zal R. stellig worden teleurgesteld: zonderlinger uitwerksel van de verbittering dan hij hier onderstelt is niet wel denkbaar.

king of het ommuren van Jeruzalem. Wij zullen straks zien, hoe daarvan onder de regeering van Artahsjasta sprake kon zijn. Thans blijven wij staan bij het onloochenbare feit, dat de onderhandelingen over dit onderwerp den samenhang verstoren. Natuurlijk rijst naar aanleiding daarvan de vraag: aan wien de schuld? Zijn de bedoelde verzen door een der oudste afschrijvers van *Ezra* verzet, van achter H. VI, waar zij te huis behooren, naar H. IV? of heeft de auteur zelf van *Ezra*, de zooveel jongere Kroniekschrijver, ze uit misverstand van hunnen inhoud ter onjuiste plaats ingevoegd? of, eindelijk, was die auteur zich zeer wel bewust af te wijken van de tijdsorde, en nam hij de briefwisseling met Artahsjasta h. t. p. op, omdat zij een onderwerp betrof, aan het zijne nauw verwant? Zietdaar een trilemma, waarover nog vrij wat zou te zeggen zijn. Elders heb ik partij gekozen voor het tweede alternatief [1]). Doch nu laat ik de zaak geheel in het midden. Niet wegens wijziging van gevoelen, maar omdat het voor ons tegenwoordig onderwerp geheel onverschillig is, hoe men kiest: het resultaat is altijd, dat aan de verschuiving van den tempelbouw naar de regeering van Darius II Nothus het eenige argument ontvalt, dat althans den schijn voor zich had.

Immers van het beroep op *Ezra* VI : 14 kan dit, gelijk reeds werd aangetoond, niet eens gezegd worden. Zooals de tekst van dat vers luidt, vermeldt het een koning Artaxerxes, die voor den tempelbouw gunstige besluiten had uitgevaardigd. Zulk een koning kennen wij, evenwel niet uit de eerste jaren na den terugkeer en uit *Ezra* I—VI, maar uit later tijd en uit *Ezra* VII en het boek *Nehemia*. Welnu, dan zal òf de schrijver òf, wat wel zoo waarschijnlijk is, een jonger glossator ook aan hem hebben gedacht en naast Cyrus en Darius nog dezen weldoener van de Joden hebben vermeld, zonder te bedenken of er zich om te bekommeren, dat hij eene prolepsis beging.

Wat voor Darius II scheen te pleiten is weggevallen en Darius I als de tijdgenoot van Zerubbabel gehandhaafd. Dit

---

[1]) *HcO.* I²: 505—507.

resultaat vindt nu nog eene treffende en afdoende bevestiging in een woord van den profeet Zacharia. Het dagteekent, volgens zijne eigene mededeeling (H. I : 7), uit het 2de jaar van Darius. »Jahwe der heirscharen!" — zoo luidt het (vs. 12) — »tot hoelang zult gij u niet ontfermen over Jeruzalem en de steden van Juda, op welke gij vergramd geweest zijt nu zeventig jaren?" Er is geen twijfel aan, of het begin der openbaring van die gramschap valt samen met den aanvang van de Babylonische ballingschap, hetzij dan met de wegvoering van Jojachin (597), hetzij met de verwoesting van stad en tempel (586). Inderdaad liggen er ongeveer 70 jaren — 70 is, gelijk men weet, een rond getal! — tusschen een dier beide tijdstippen en het jaar 520, het 2de der regeering van Darius I Hystaspis. De tijdgenoot van Zacharia en van Zerubbabel kan geen andere koning zijn dan deze.

Waar zulk een historisch getuigenis ons ten dienste staat, behoeven wij ons eigenlijk met waarschijnlijkheidsgronden niet in te laten. Het springt anders in het oog, dat het uitstel van den tempelbouw tot de regeering van Darius II geheel onaannemelijk moet heeten. Men bedenke toch, welk eene plaats de Jeruzalemsche tempel, althans sedert de hervorming van Jozia (621), in het leven van Israël besloeg! De eenige geleerde, die in den laatsten tijd voor Darius II gestemd en daarvan behoorlijk rekenschap gegeven heeft, is er dan ook vanzelf toe geleid om zijne thesis zoo aan te vullen, dat hare onwaarschijnlijkheid althans ten deele werd weggenomen. »Le temple reonstruit par Zorobabel" — zoo luidt de titel der verhandeling van Imbert, dien ik in den aanvang naast Havet noemde. Zijne meening komt in het kort hierop neder. Straks na den terugkeer der ballingen werd onder de leiding van Sjesbazzar een tempel gesticht. Doch dit gebouw is, wij weten niet door wie en wanneer, verwoest. Eenige jaren, wellicht tientallen van jaren daarna is het herbouwd door Zerubbabel, den tijdgenoot van Darius II. In den oorspronkelijken tekst van *Ezra* VI : 14 werd die koning met name genoemd: in plaats van »Darius en Astahsjasta" moet daar gelezen wor-

den »Darius, zoon van Artahsjasta." Deze Artahsjasta, dezelfde die in *Ezr.* IV voorkomt, is dus de 1ste, Longimanus, en wel te onderscheiden van den tijdgenoot en begunstiger van Ezra en Nehemia, wiens naam dan ook anders wordt gespeld, ארתחשׁסתא en niet ארתחשׁשתא. Aanvankelijk zullen de stichting en de verwoesting van Sjesbazzar's tempel in het boek *Ezra* zijn beschreven; doch de herinnering aan die droevige episode was den later levenden pijnlijk, weshalve het verhaal daarvan weggelaten en zijne plaats, in *Ezra* II, door het uit *Neh.* VII overgenomen register der teruggekeerden ingenomen werd.

De wederlegging dezer — overigens met talent verdedigde — hypothese is begrepen in mijn voorafgaand betoog. De tweeërlei schrijfwijze van den naam Astahsjasta beteekent niets hoegenaamd: de letters *sîn* en *samech* worden *passim* in het O. Testament verwisseld; bovendien zou, al waren twee verschillende koningen bedoeld — wat wij zien zullen dat niet het geval is — toch hun naam dezelfde zijn. De verbetering van *Ezra* VI : 14 is blijkbaar »pour le besoin de la cause" aangebracht en reeds daardoor geoordeeld. Doch waartoe meer? Al konden de praemissen worden toegegeven — het tegendeel bleek ons — dan nog zou het niet vrijstaan, op die wijze de geschiedenis te reconstrueeren: de werkelijke toedracht der gebeurtenissen ware dan reddeloos voor ons verloren, en er zou niets anders overschieten, dan onze onkunde te belijden. Imbert treedt op als handhaver van het boek *Ezra*, van zijne eenheid en de juiste rangschikking zijner bestanddeelen. Doch in zijnen welmeenenden apologetischen ijver veroorlooft hij zich veel grootere afwijkingen dan de critische school die hij bestrijdt en neemt hij de toevlucht tot willekeurige onderstellingen, die geheel buiten den tekst omgaan.

III.

Wij doen thans eenige stappen vooruit. Tot recht verstand van hetgeen volgen zal herinner ik even, dat de boeken *Ezra* en *Nehemia* één auteur, of liever één redactor

hebben, ja zelfs door de Joden als één boek of als de twee deelen van één geheel worden beschouwd. Het verwondert ons dus niet, dat de onderscheidene pericopen, voorzoover zij op bepaalde jaren betrekking hebben, in chronologische orde op elkaar volgen. Over *Ezra* I—VI, die ons — met uitzondering van H. IV : 6—23, gelijk wij daareven zagen — onder Cyrus en Darius I verplaatsen, spreek ik nu niet. H. VII—X van hetzelfde boek, over Ezra's komst te Jeruzalem en de ontbinding der huwelijken met vreemde vrouwen, betreffen het 7de jaar van Artahsjasta (H. VII: 7 verv.). *Neh.* I—VII, over het ommuren van Jeruzalem door Nehemia, behooren tot het 20ste jaar van Artahsjasta (H. I : 1 ; II : 1). Daarop volgen drie hoofdstukken, H. VIII—X, waarin Ezra en Nehemia beiden handelend optreden, die dus betrekking moeten hebben òf op het genoemde 20ste òf op een volgend jaar. H. XIII, eindelijk, valt eenigen tijd, het blijkt niet hoelang, na het 32ste jaar van Artahsjasta (vs. 6 verg. V : 14).

Men zou hieruit licht kunnen afleiden, dat wij slechts behoeven te weten, wie Artahsjasta is, om aanstonds met de chronologie van al deze feiten gereed te zijn. Dat is evenwel zoo niet. Het zal straks blijken, dat niet alleen aan de geloofwaardigheid, maar ook aan de juiste plaatsing der verhalen over Ezra wordt getwijfeld. Wij moeten deze dus voorloopig laten rusten en eerst trachten vast te stellen, onder wiens regeering Nehemia te Jeruzalem gekomen is en Judea als landvoogd heeft bestuurd. In het naar hem genoemde boek zijn ons aanmerkelijke fragmenten zijner eigene gedenkschriften bewaard, zoodat wij ons bewegen op stevigen bodem.

Het toeval wil, dat van de drie Perzische koningen, die den naam Artahsjasta of Artaxerxes dragen, twee langer dan 32 jaren hebben geregeerd, Longimanus van 465 tot 424, Mnemon van 404 tot 359. Tusschen die twee moet dus worden gekozen. Verreweg de meeste geschiedschrijvers verklaren zich voor Artaxerxes I. Maar ook de 2de, Mnemon, heeft zijne voorstanders. Voorzoover deze behooren tot onzen tijd, beroepen zij zich allen op de Saulcy, van wiens verdediging dezer tijdsbepaling wij dus nu kennis nemen.

Dit kunnen wij niet doen zonder ons te verbazen over de zwakheid van het betoog [1]). In Nehemia's verhaal van zijne bemoeiingen tot versterking van Jeruzalem speelt, gelijk bekend is, Sanballat, de Horoniet, als zijn voornaamste tegenstander eene belangrijke rol [2]). Toen nu Nehemia, na Artahsjasta's 32ste jaar, voor de tweede maal te Jeruzalem kwam, bevond hij, dat een der zonen van Jojada ben Eljasjib, den Hoogepriester, met eene dochter van dien Sanballat gehuwd was. »En ik dreef hem van mij weg" — zoo meldt hij zelf ons (H. XIII: 28) en voegt er aan toe, dat zij — d. i. de bedoelde zoon van Jojada en zijne verwanten — door de bezoedeling van het priesterschap en de schennis van het verbond met de priesters en de Levieten, strafschuldig waren geworden (vs. 29). Nu bericht ons Flavius Josephus [3]), dat Manasse, broeder van den Joodschen Hoogepriester Jaddus (Jaddua), in het huwelijk was getreden met Nicaso, de dochter van Sanaballetes, den Chuteër, dien de laatste Darius (III, Codomannus, 336—330) als landvoogd naar Samarië had gezonden. De Jeruzalemsche priesters keurden dit huwelijk af en stelden Manasse den eisch, dat hij òf zijne vrouw verstooten òf de aanspraak op de priesterlijke waardigheid opgeven zou. Manasse koos het laatste, nadat zijn schoonvader hem beloofd had, met goedkeuring van Darius, op den berg Gerizim een tempel te zullen stichten en hem tot opperpriester daarvan te zullen aanstellen. Na den slag bij Issus loopt Sanabelletes over tot Alexander en verkrijgt van hem de vergunning, die hij aan Darius had willen vragen: het nieuwe heiligdom wordt gebouwd en was reeds voltooid, toen Sanaballetes, een bejaard man, na het beleg van Gaza stierf. Manasse aanvaardt het hem toegezegde ambt, en met hem sluiten zich vele andere priesters uit Jeruzalem, die insgelijks vreemde vrouwen gehuwd hadden, bij den eeredienst op den Gerizim aan. — Aldus Josephus, die, wat aangaat de stichting van den

---

[1]) *Etude Chronologique* etc. p. 41 svv.
[2]) Zie beneden bl. 300 n. 1.
[3]) *Arch. Jud.* XI : 7 § 3—8 § 7.

Samaritaanschen tempel, zich zelven gelijk blijft, wanneer hij ons later mededeelt, dat deze, na 200 jaren bestaan te hebben, door Johannes Hyrcanus werd verwoest [1]). Nu moet aan de Saulcy worden toegestemd, dat zijn uitvoerig verhaal en het korte bericht van Nehemia te groote onderlinge overeenkomst vertoonen dan dat zij betrekking kunnen hebben op twee verschillende feiten: hier en daar een lid van de hoogepriesterlijke familie, gehuwd met eene dochter van Sanballat en deswege gedwongen Jeruzalem te verlaten. Doch ik noem het schromelijk oncritisch, het eigenhandig bericht van Nehemia in dier voege aan dat van Josephus te onderwerpen, voor een deel zelfs op te offeren, als de Saulcy dat doet. Nehemia gewaagt met geen enkel woord van de belangrijke gevolgen der uitbanning van den zoon van Jojada: blijkt daaruit niet, dat dit feit geenszins de beteekenis heeft gehad, die, als wij Josephus geheel volgen, daaraan moet worden toegekend? Nehemia spreekt over „een der zonen van Jojada ben Eljasjib, den Hoogepriester": Manasse is, volgens Josephus, de broeder van Jaddua, de zoon dus van Johanan en de kleinzoon van Jojada; gaat het aan, het laatste ten koste van het eerste aan te nemen? Dit zou zelfs dan ongeoorloofd zijn, wanneer het verhaal van Josephus overigens geenerlei bedenking uitlokte. Doch het tegendeel is waar: het behelst meer dan éene tegenstrijdigheid en onwaarschijnheid en verraadt bovendien duidelijk eene anti-Samaritaansche strekking. Sanaballetes heet een Chuteër — »uit welk volk", voegt Josephus er bij, »ook de Samaritanen zijn" — en wordt toch gezonden om Samarië als landvoogd te besturen [2]). Darius III, die hem zendt, aanvaardt de regeering in 336; de slag bij Issus valt in 333: hoe zullen wij de feiten plaatsen, die Josephus in dat korte tijdsverloop samenperst? Niet minder overladen zijn de 9 maanden, die aan het beleg van Tyrus en van Gaza worden besteed: binnen dien tijd wordt Alexander

---

[1]) *Arch. Jud.* XIII: 9 § 1.

[2]) L. c. 7 § 2.

voor de Samaritanen gewonnen en hun tempel geheel voltooid, want terstond na het bezoek van den veroveraar aan Jeruzalem noodigen zij hem uit om ook hun heiligdom te komen zien [1]). Hierbij voege men nu de anti-Samaritaansche »Tendenz". De Joden blijven Darius, nog na Issus, getrouw, stellen zich daardoor bloot aan Alexander's gramschap, maar worden door een wonder uit het dreigende gevaar gered en door Alexander zelven met gunstbewijzen overladen. Sanaballetes daarentegen, die alles aan Darius verplicht is, haast zich zijne vanen te verlaten en verkrijgt dus door verraad de vervulling van zijnen wensch ; als later blijkt, dat Alexander den Joden welgezind is, dan geven ook de Samaritanen zich voor Joden uit — zooals zij plegen te doen, wanneer dit in hun belang is — zonder evenwel daardoor hun doel ten volle te bereiken.

Mij dunkt, een zoodanig verhaal mag allerminst *implicite* worden gevolgd. En nog heb ik de gewichtigste bedenking daartegen niet genoemd. In een vroeger hoofdstuk zijner Archaeologie [2]) handelt Josephus over Nehemia. Den hoofdinhoud der eerste helft van het naar hem genoemde boek geeft hij in het kort terug, maar Sanballat noemt hij evenmin als diens medestanders Tobia en Gesjem. Dit kan niet toevallig zijn : herhaaldelijk vermeldt hij de vijandschap der naburen tegen de Joden, eens uitdrukkelijk het verzet van „de Ammonieten, Moabieten, Samaritanen en verdere bewoners van Coele-Syrië" tegen de plannen van Nehemia; hij moet dus bepaalde redenen hebben gehad, om hunne aanvoerders, inzonderheid Sanballat, met stilzwijgen voorbij te gaan. Welke die redenen waren, is niet moeilijk te gissen. Hij stelt Nehemia onder Xerxes, wien hij bij deze gelegenheid een regeeringsduur van ten minste 28 jaren toedicht, op aanmerkelijken afstand derhalve van Darius Codomannus, wiens tijdgenoot zijn Sanaballetes is. Wèl maakt hij nu dezen tot een oud man, als wilde hij eene kleine opening laten voor zijne vereenzelviging met Nehemia's tijdgenoot ;

---

[1]) L. c. 8 § 6.

[2]) L. c. 5 § 6—8.

maar hij waagt het toch niet, dezen te noemen. Met andere woorden: hij is zich niet onbewust van den strijd tusschen zijn eigen verhaal en het authentieke verslag van Nehemia, dat hij daarom ten deele terughoudt.

Het antwoord op de vraag, uit welke bron het verhaal van Josephus geput en welk gedeelte daarvan door hem zelven bedacht is, moeten wij schuldig blijven. Maar dit staat nu vast, dat het onverantwoordelijk heeten mag, de chronologie van het boek *Nehemia* daarnaar eenvoudig te regelen. Diens eerste komst in Judea — 20ste jaar van Artaxerxes II — zou dan vallen in 384, zijne tweede landvoogdij na 372 — altijd dus nog ruim 30 jaren vóór het door Josephus aangewezen tijdstip. Doch dit bezwaar is gering in vergelijking met de andere, die ik in het licht gesteld heb: Josephus verdient het vertrouwen niet, dat wij hem moeten schenken om Nehemia's bericht naar het zijne te wijzigen en diens leeftijd naar zijne *data* te bepalen.

Misschien stond ik te lang bij Josephus stil. Want wij hebben in Nehemia's eigen verhaal eene aanwijzing, die luide voor Artaxerxes I getuigt en, mijns inziens althans, Artaxerxes II volstrekt buitensluit. Als hij te Jeruzalem komt, is Eljasjib Hoogepriester: onder de deelnemers aan den opbouw van Jeruzalem's muren staat deze, met zijn ambtstitel, bovenaan (H. III : 1). Ruim 12 jaren later bekleedt hij, naar het schijnt [1]), die waardigheid nog. Nu is Eljasjib zoon van Jojakim en kleinzoon van Jozua, den tijdgenoot van Zerubbabel. Dat wil zeggen: hij moet omstreeks het midden van de 5de eeuw Hoogepriester zijn geweest, en Nehemia in het 20ste jaar van den 1sten Artaxerxes (445) landvoogd zijn geworden. Daarentegen liggen

[1]) Uit *Neh.* XIII kan dit niet met volstrekte zekerheid worden opgemaakt. „De Hoogepriester", vs. 28, kan evenzeer op Jojada b. Eljasjib, als op Eljasjib slaan. Uit vs. 5—7 blijkt, dat Eljasjib tijdens de afwezigheid van Nehemia nog in leven was, maar vóór diens terugkomst kan hij door zijn zoon zijn opgevolgd. Vs. 4 zou waarschijnlijk hieromtrent zekerheid geven, indien wij het verstonden. Doch de tekst is geschonden en wordt door de verandering van בלשבת in בלישב (Bertheau) niet hersteld.

tusschen 520, toen Jozua zeker in functie was, en 384, het 20ste jaar van Artaxerxes II, 136 jaren. De Saulcy laat dit niet onopgemerkt. »C'est un intervalle bien long, il faut l'avouer" — zoo schrijft hij [1]) — »puisque la durée moyenne des pontificats fut d' à peu près trente-trois ans dans la descendance de Jeschoua. Mais si nous admettons que les trois premiers grands prêtres de cette famille aient vécu plus de quatre-vingt ans, et si Jeschoua était fort jeune lors de son arrivée, nous reconnaîtrons qu'il n'y a rien d'impossible à ce que le grand prêtre Eliaschib ait encore été vivant, lors de la reconstruction des murailles, en l'an 384. Nous nous inclinons d'ailleurs devant le texte biblique et nous admettons, sans hésiter, que le grand prêtre Eliaschib prit part à cette reconstruction". Maar indien nu »le texte biblique" zwijgt en onze onderwerping gevraagd wordt voor eene combinatie van *Neh.* XIII: 28 met een verdacht verhaal van Josephus, die wij reeds als willekeurig hebben leeren kennen? Dan zullen wij zonder aarzeling die onderwerping weigeren en ons houden aan de gewone chronologie: Nehemia tijdgenoot van Artaxerxes I.

Dit wordt nu nog van eene andere zijde bevestigd. Wij herinneren ons de briefwisseling tusschen Rehum c. s. en Artahsjasta, ten gevolge waarvan de bouw van Jeruzalem's wallen met geweld gestuit wordt (*Ezra* IV: 8—23). Deze Artahsjasta is stellig Longimanus, want hij volgt in *Ezra* IV onmiddellijk op Ahasveros d. i. Xerxes (vs. 6). Maar hij is tevens identisch met den Artahsjasta van Nehemia, wiens bemoeiing met Jeruzalem's muren ons eerst recht duidelijk wordt, wanneer wij haar beschouwen als het vervolg op — maar tevens als de intrekking van — den maatregel, op aandrang van Rehum c. s. en op last van Artahsjasta genomen. Dit is op zeer verdienstelijke wijze laatstelijk door van Hoonacker in het licht gesteld [2]), wiens voorstelling van den

---

[1]) *Etude chronologique* etc. p. 52 s.

[2]) L. c. p. 14—28. Ook Rosenzweig (*Das Jahrhundert* u. s. w. S. 105 n.) is van oordeel, dat de muren van Jeruzalem vóór Nehemia niet hersteld zijn geweest.

gang der feiten ik gaarne overneem, ook waar zij in bijzonderheden afwijkt van mijne eigene vroegere opvatting [1]). Jeruzalem dan werd na den terugkeer der ballingen wèl bevolkt, maar niet ommuurd: het aantal inwoners was niet groot; de omstandigheden waren ongunstig, en de beschikbare krachten werden aanvankelijk door den tempelbouw geheel in beslag genomen. Op den duur was evenwel die toestand niet alleen pijnlijk voor het nationaal gevoel, maar ook gevaarlijk voor de burgers der hoofdstad, vooral omdat de verhouding tot de naburen alles behalve vriendschappelijk was. Of reeds spoedig na de voltooiing van den tempel pogingen tot verbetering zijn beproefd, weten wij niet; met gunstig gevolg werden zij in geen geval bekroond. Doch onder de regeering van Artaxerxes I sloeg men de handen ijverig aan het werk: waarom toen juist, en wel na het 7de jaar van dien koning, zullen wij straks zien. De vertegenwoordigers van de Perzische oppermacht in die streken, Rehum c. s., zien daarin iets nieuws, eene poging om Jeruzalem weer te maken tot hetgeen het in vorige eeuwen geweest was, de sterke hoofdstad van een zelfstandig rijk. In dien geest schrijven zij aan den koning, die zich door hen laat overhalen en hun gelast, het werk te doen staken — een gebod, waaraan zij gretig voldoen, »met den sterken arm en met geweld", gelijk het heet (H. IV: 23), zoodat ongetwijfeld vernield werd wat reeds aanvankelijk was opgebouwd. Hierbij sluit zich nu het verhaal van Nehemia onmiddellijk aan. Hij was niet onkundig gebleven van hetgeen er in Jeruzalem gaande was, want als hij volksgenooten ontmoet, die van daar komen, is zijn eerste woord eene vraag om inlichting aangaande den toestand ook in de hoofdstad. Nu verneemt hij, dat de Joden in groote ellende en smaad verkeeren en dat de wal van Jeruzalem verscheurd is en hare poorten verbrand zijn (H. I: 2 v.). Het vervolg is bekend: Nehemia vermurwt den koning, wordt door hem, met uitgebreide volmacht bekleed, naar Judea gezonden en slaagt er in, Jeruzalem van wallen en poorten te voor-

[1]) *HcO.* I: 507 v.

zien. — Het aaneensluiten van de twee verhalen, die overigens van elkander onafhankelijk zijn, is inderdaad treffend en een niet te versmaden bewijs, dat onze chronologische rangschikking van de feiten de ware is.

— Voordat wij nu van Nehemia tot Ezra overgaan, nog een paar opmerkingen, die ons straks te stade zullen komen.

1o. De eerste betreft de toenmalige verhouding van de Joden tot hunne naburen. Nehemia's gedenkschriften zijn vol van klachten daarover en van bijzonderheden, waardoor ze worden toegelicht. Sanballat, de Horoniet, Tobia, de dienaar (van den Perzischen koning), de Ammoniet. en Gesem of Gasmu, de Arabier, staan aan het hoofd zijner tegenstanders en doen wat zij kunnen om de versterking van Jeruzalem te verhinderen en zijne plannen tot verheffiing van de Joodsche nationaliteit te verijdelen [1]. Als de volkstammen, waarover zij het bewind voeren, worden genoemd de Samaritanen, de Arabieren, de Ammonieten en de Asdodieten [2]). Al kunnen wij nu de oorzaken van deze vijandschap niet in bijzonderheden nagaan, bevreemden kan zij ons daarom niet: aanleiding tot wrijving en twist was er in overvloed, en als »de zonen der gola" zich afzonderden en nu ook afsloten, dan lag het in den aard der zaak, dat de andere stammen zich verbonden en gezamenlijk tegen hen keerden. Maar wèl is het opmerkelijk, dat Sanballat en de zijnen onder de Joden zelve hunne medestanders en vrienden hebben en met sommigen hunner vermaagschapt zijn. De profeet Semaja, de profetes Noadja en nog andere profeten waren, volgens Nehemia [3]), door Sanballat en Tobia omgekocht en bewijzen, indien dit waar is, niet, dat er onder de Joden eene partij bestond, met eigen overtuiging en leuze, die zich tegen Nehemia aankantte. Toch was er zulk eene partij. Aanzienlijke Joden hielden briefwisseling met Tobia, den Ammoniet, en maakten daarvan ook voor Nehemia geen geheim; Tobia was gehuwd met eene dochter van Sechanja uit het geslacht

---

[1]) H. II: 10, 19 v.; IV: 1 verv.; VI: 1 verv.

[2]) H. IV: 7.

[3]) H. VI: 10—14.

Arach, zijn zoon Johanan met eene dochter van (den priester of Leviet) Mesjullam ben Berechja [1]). Voor denzelfden Tobia was, door den Hoogepriester Eljasjib, een vertrek van den tempel tot woning ingericht, in Nehemia's oogen een gruwel, waaraan hij dan ook, straks na zijne tweede komst te Jeruzalem, een einde maakte [2]). Over het huwelijk van Eljasjib's kleinzoon met eene dochter van Sanballat [3]) is reeds gesproken. Dit zijn, gelijk terstond in het oog valt, eigenaardige verhoudingen, waaraan wij bij het onderzoek dat ons nog rest indachtig moeten blijven.

2°. Zoo ook, ten andere, aan het feit, dat Nehemia zelf Ezra vermeldt als te gelijk met hem, bij den opbouw der wallen, te Jeruzalem aanwezig. Het is bekend, dat beide mannen in het bericht over de groote vergadering, *Neh.* VIII—X, naast elkander staan. Doch dat bericht is niet door een van beiden opgesteld en wordt door velen niet voor geloofwaardig gehouden. Zooveel te meer beteekent dan het noemen van Ezra door Nehemia zelven. De voltooiïng van de muren wordt met eene godsdienstige plechtigheid gevierd. Van één punt uit gaan, in tegenovergestelde richting, twee zangkoren uit, om elkander in den tempel te ontmoeten; elk zangkoor wordt gevolgd door de helft van de feestvierende menigte; aan de spits van de eene helft gaat Nehemia zelf, aan die van de andere, naast Hoshaja, een leek, »Ezra, de schriftgeleerde" [4]). Zoo althans wordt de niet bijzonder duidelijke beschrijving gewoonlijk opgevat; volgens eene andere verklaring is Ezra de voorganger van een onderdeel der eene helft, dat uit de dienstdoende priesters en Levieten bestaat [5]). Hoe dit zijn moge, Ezra is tegen-

---

[1]) H. VI: 17—19.

[2]) H. XIII: 4—9.

[3]) H. XIII: 28 v.

[4]) H. XII: 32—36. Verg. de commentaren van Keil, Reuss en Bertheau-Ryssel.

[5]) In dat geval slaat »voor hen uit", aan het slot van vs. 36, niet op vs. 32—36 in hun geheel, maar op vs. 35, 36.

woordig en bekleedt eene eereplaats. Er zijn geene termen om, met Stade [1]), de vermelding van zijnen naam aan een omwerker van Nehemia's bericht toe te schrijven. Ik durf niet ontkennen, dat de Kroniekschrijver, die gaarne over godsdienstige plechtigheden uitweidt, hier en daar iets heeft toegevoegd, maar dan toch niet dezen trek, die tot de opsiering niets bijdraagt [2]).

IV.

Het zou dwaasheid zijn te ontkennen, dat de oud-testamentische berichten over Ezra ons een moeielijk probleem voorleggen. Konden wij dit vroeger voorbijzien of ons met schijnbare oplossingen tevreden stellen, thans is dat niet langer mogelijk. Van meer dan éene zijde zijn wij op de bezwaren, die zich hier voordoen, opmerkzaam gemaakt, en aan de ernstige overweging daarvan kunnen wij ons niet meer onttrekken. Ziethier, zoo kort mogelijk samengevat, de voornaamste moeilijkheden!

In het 7de jaar van Artahsjasta — d. i., te oordeelen naar de plaatsing der verhalen, van denzelfden koning, die in zijn 20ste jaar Nehemia tot landvoogd aanstelde, in 458 derhalve — trok de priester en schriftgeleerde Ezra, aan het hoofd eener talrijke schare van Joodsche ballingen, uit Babylonië naar Jeruzalem. Volgens een in de Arameesche taal medegedeeld bevelschrift (*Ezra* VII: 12—26), dat sterk Joodsch gekleurd is, was hij door den koning met zeer uitgebreide volmacht bekleed en belast met het overbrengen van aanzienlijke gaven voor den tempel, hem door den koning zelven en zijne grooten, maar ook door zijne volksgenooten toevertrouwd. De tocht naar Jeruzalem wordt voorspoedig volbracht en de tempelschat met die giften verrijkt.

---

[1]) L. c. II: 175 n. 3.

[2]) De Kroniekschrijver geeft Ezra gewoonlijk zijn dubbelen titel: de priester, de schriftgeleerde (*Neh.* XII: 26; *Ezr.* VII: 11 v. 21). Zoo heet hij ook *Neh.* VIII :10.

Terstond daarop wordt aan Ezra medegedeeld, dat vele Joden, ook aanzienlijke mannen, priesters en Levieten, huwelijken met niet-Israëlietische vrouwen hebben aangegaan. Dit vervult hem met ontzetting. Hij belijdt openlijk de zonde van zijn volk en smeekt Jahwe om ontferming. Door dat gebed in het hart gegrepen, dringt de om hem verzamelde menigte er op aan, dat hij de hand aan het werk sla om het kwaad uit te roeien. In eene daarna belegde volksvergadering wordt besloten, dat de vreemde vrouwen zullen worden verstooten, en de uitvoering van dit besluit geregeld. Bij onderzoek blijkt, dat in het geheel 113 mannen, wier namen ons worden medegedeeld, verboden huwelijken hadden aangegaan. — Wat gebeurt er nu verder? Daaromtrent vernemen wij niets: de lijst der overtreders besluit het boek *Ezra*; over het gebruik van de uitgebreide koninklijke volmacht gemaakt niet één woord. Als 13 jaren later Nehemia ten tooneele verschijnt, is insgelijks, aanvankelijk althans, geen spoor van Ezra te ontdekken. De briefwisseling tusschen Rehum c. s. en Artahsjasta, de naaste aanleiding tot Nehemia's komst, schijnt geene ruimte te laten voor de gunstige beschikkingen van dien koning omtrent Ezra en zijne kolonie. In het bericht over den opbouw van Jeruzalem's wallen komt zijn naam niet voor. Nehemia noemt hem niet onder zijne voorgangers, of liever: zondert hem niet uit, wanneer hij (H. V : 15) over die voorgangers klaagt. Van zijne hervorming is alsmede geen spoor overgebleven: huwelijksverbintenissen met vreemden zijn, gelijk wij ons herinneren, aan de orde van den dag; Nehemia is er tegen, maar bestrijdt ze (H. XIII : 25—27, 28 v.) zonder zich te beroepen op het plechtige verdrag, onder Ezra's leiding aangegaan. Na dit beteekenisvolle stilzwijgen — men zou het eene volledige eclips van Ezra kunnen noemen — is nu zijne wederverschijning alleszins bevreemdend, eerst zijn optreden bij de inwijding van de muren (H. XII : 36), daarna zijne deelneming aan de groote vergadering (H. VIII—X), in vereeniging met Nehemia (H. VIII : 9; X : 2). Hoe hangt dit samen met al wat voorafgaat? Is het te verwonderen, dat deze samenwerking reeds zeer vroeg aanstoot

gegeven heeft en dat men haar, op meer dan éene manier, heeft trachten uit den weg te ruimen [1])?

Hoe men zich op dood eenvoudige wijze van al deze moeilijkheden afmaakt, kunnen wij bij Vernes nalezen [2]). De gezamenlijke berichten over Ezra zijn, volgens hem, apocrief, zoowel het verhaal van zijne zending door Artahsjasta en zijne eerste verrichtingen te Jeruzalem (*Ezra* VII—X), als dat over de voorlezing van de wet in de groote vergadering en hare gevolgen (*Neh.* VIII—X). Het is mogelijk, dat iemand van dien naam bestaan en in exclusieve richting te Jeruzalem gewerkt heeft, maar de belangrijkheid van zijn persoon en zijn invloed zijn dan in de berichten over hem schromelijk overdreven, en bovendien is hij geantedateerd, want vóór of te gelijk met Nehemia kan hij niet zijn opgetreden, wèl later op de door hem gelegde grondslagen hebben voortgebouwd. Stel den historischen Ezra voor den Ezra der legende in de plaats, en alles is in orde.

Ja, maar tot welken prijs! Zoo wordt de knoop niet ontward, maar doorgehakt. In *Ezra* VII—X zijn fragmenten van Ezra's gedenkschriften opgenomen, herkenbaar aan het gebruik van den 1sten persoon enkelvoud en niet minder aan hun spraakgebruik en het eigenaardig type van vroomheid, dat er in doorstraalt [3]): zou dat literarische inkleeding zijn en, zoo ja, wat kan daarmede dan zijn beoogd? Op deze vragen ontvangen wij van Vernes geen antwoord; ze worden niet eens gesteld. Evenmin vernemen wij, hoe over de vermelding van Ezra door Nehemia

---

[1]) Zie hierover den commentaar van Bertheau-Ryssel S. 263 ff. — Niemand gaat hierbij radicaler te werk dan Hitzig, die in zijne *Gesch. d. V. Israel* (1869) den naam van Nehemia in *Neh.* VIII—X schrapt, de eene helft van dat verhaal (*Neh.* IX: 4—X) met *Ezra* III in verband brengt, de andere (*Neh.* VIII: 1—IX: 3) onmiddellijk op *Ezra* VIII laat volgen en de vermelding van Ezra in *Neh.* XII: 26, 36 als onhistorisch verwerpt.

[2]) *Précis* etc. p. 579 ss.

[3]) Verg. *HcO.* I²: 495.

(H. XII : 36) moet worden geoordeeld. Ook *Neh.* VIII—X wordt zonder den minsten omslag op zijde geschoven, en dat terwijl voor de geloofwaardigheid van dit verhaal zoo sterke overwegingen pleiten, die ik thans niet behoef te herhalen [1]) Zulk verwerpen op grond van vage indrukken, waarbij sprekende feiten onverklaard worden gelaten, kan op den naam van critiek geen aanspraak maken.

Langs dezen weg bereiken wij dus het doel niet. Doch nu heeft voor korten tijd van Hoonacker ons een anderen gewezen. Bij hem geen zweem van twijfel aan de geloofwaardigheid der berichten. Hij erkent dus, dat Ezra op het feest der inwijding van de wallen eene rol gespeeld en in de groote vergadering de wet voorgelezen heeft; hij neemt evenzeer aan, dat Ezra eene tweede karavaan van ballingen naar Jeruzalem gevoerd en daar de verboden huwelijken ontbonden heeft; zelfs het edict van den Perzischen koning houdt hij voor volkomen authentiek. Maar — en ziethier het eigenaardige van zijne opvatting — hij rangschikt de feiten in de orde, waarin ik ze daar noemde. Of, om zijne eigene woorden te gebruiken: »Les événements racontés *Esdr.* VII s. ne se rapportent pas au premier séjour du scribe juif à Jérusalem; c'est la seconde fois qu'il y arrive; car le retour mentionné au Chap. VII ne tomba pas en la 7e année d'Artaxerxès I, c'est-à-dire vers 458, mais en la 7e année d'Artaxerxès II, donc vers 398 [2])." — Hoe hierover te oordeelen?

Het is niet meer dan billijk, dat wij beginnen met ons even in te denken in de opeenvolging der gebeurtenissen naar deze voorstelling. Als Nehemia te Jeruzalem komt, vindt hij daar Ezra, hetzij dat deze er altijd had gewoond, hetzij dat hij vóor hem uit Babel daarheen was verhuisd [3]).

---

[1]) Zie ald. bl. 509—511.

[2]) Ontleend aan het *Sommaire analytique* p. II; verg. p. 28 svv.

[3]) Van Hoonacker p. 63 svv. Zie vooral p. 66 n. 4: »A la question traitée dans ce paragraphe, se rattache aussi celle du silence gardé par le livre de Néhémie sur la date ou les circonstances auxquelles il faut rapporter dans notre hypothèse la première arrivée d'Esdras à Jérusalem.

Ezra moet toen reeds een man van eenige beteekenis zijn geweest, getuige èn de plaats, hem bij het inwijden van de muren aangewezen, èn de rol, die hij in de groote vergadering vervult. Hier is evenwel Nehemia de hoofdpersoon [1]) en bepaalt zich de taak van Ezra tot het voorlezen en verklaren van de wet, het eigenlijke werk van den schriftgeleerde [2]). Wat nu daarna met hem gebeurd is, kunnen wij slechts gissen. Dit alleen staat vast, dat hij terugkeerde of vertrok naar Babylonië, waar wij hem onder de regeering van Artaxerxes II aantreffen. In het 7de jaar van dien koning past de tocht zijner karavaan naar Jeruzalem bijzonder goed [3]), gelijk het edict te zijnen gunste althans niet strijdt met hetgeen ons overigens aangaande Artaxerxes II bekend is [4]). Ezra's houding te Jeruzalem onderstelt de pogingen van Nehemia tot wering van de vreemde bestanddeelen uit de gemeente, waarvan zij de uiterste consequentie vertegenwoordigt [5]), en is overigens de houding van een oud man: hij weeklaagt over de zonden zijns volks; anderen nemen het initiatief tot herstel van het kwaad; het is eerst op hun aansporen, dat hij handelend optreedt [6]).

Esdras arriva-t-il en compagnie de Néhémie? Etait-il arrivé auparavant p. e. avec les colons dont parle *Esdr.* IV. 12? Nous n'en savons rien; les considérations qui précèdent ont fait voir qu' à l'époque de Néhémie, Esdras était loin d'être le personnage qu'il devint dans la suite; qu'il n'y a donc pas lieu de s'étonner de l'ignorance dans laquelle les textes nous ont laissés à cet égard. — Rien du reste ne s'oppose à la supposition qu'Esdras fût né à Jérusalem même, d'ascendants revenus dans la Judée sous la conduite de Zorobabel; il était issu en effet de la famille des grands prêtres. En ce cas il ne devrait pas être question d'une double *arrivée*, mais seulement d'un double *séjour* d'Esdras à Jerusalem".

1) L. c. p. 63 s. In *Neh.* VIII: 9 zijn Ezra en de Levieten waarschijnlijk later ingevoegd en was dus oorspronkelijk Nehemia alleen subject (p. 64).

2) L. c. p. 63: „Esdras est ici le personnage principal, oui, mais uniquement parceque tout le chapitre [Neh. VIII] est consacré au récit de la lecture de la loi, qui est par elle-même une *fonction très secondaire*!"

3) Niet alzoo in het 7de jaar van Artaxerxes I; l. c. p. 68 ss., 71 s.

4) L. c. p. 72 s.

5) L. c. p 38—57, die in haar geheel moeten worden nagelezen.

6) L. c. p. 85, met beroep op Halévy, *Esdras et le code sacerdotal*, Revue de l'hist. des religions IV: 31 s.

Natuurlijk ligt de eigenlijke aanbeveling van deze rangschikking der feiten, volgens haar auteur, hierin, dat zij de bezwaren opheft, aan de traditioneele opeenvolging verbonden. Maar bovendien vindt zij steun in een kleinen trek van het verhaal over Ezra's wedervaren te Jeruzalem. Na de openlijke verootmoediging over de bondschennis der gola trekt hij zich terug »in het vertrek van Johanan ben Eljasjib" (*Ezr.* X: 6), gelijk algemeen erkend wordt: een der talrijke bijvertrekken (לשכות) van den tempel. Maar wie is Johanan ben Eljasjib, wiens naam die kamer draagt? Volgens van Hoonacker [1]), hierin door anderen voorgegaan [2]), niemand anders dan de Hoogepriester Johanan — eigenlijk niet de zoon, maar de kleinzoon van Eljasjib, zoodat zijn stamboom niet volledig wordt opgegeven, met dezelfde ellipse trouwens als *Neh.* XII: 23, waar evenzeer de naam van zijn vader, Jojada, ontbreekt. Alleen als Hoogepriester kan deze Johanan in of aan den tempel een eigen vertrek hebben gehad. Maar dan valt ook Ezra's komst te Jeruzalem — niet vóór de landvoogdij van Nehemia, wiens tijdsgenoot Eljasjib was, maar — geruimen tijd daarna, in het 7de jaar van Artaxerxes II.

Bij ditzelfde punt wil ik mijne critiek der hoogst vernuftige hypothese aanvangen. De gevolgtrekking, uit »het vertrek van Johanan ben Eljasjib" afgeleid, gaat niet op. De analogie verbiedt ons volstrekt niet aan te nemen, dat een der tempelvertrekken den naam droeg van een ander persoon dan den fungeerenden Hoogepriester, hetzij dan van een gewoon priester, hetzij ook van een leek [3]). Zulk een

---

[1]) L. c. p. 35—38.

[2]) Zie o. a. M. Vernes, *Précis* etc. p. 584 n. 2.

[3]) De plaatsen, die hier in aanmerking komen, zijn verzameld en toegelicht door Böttcher, *Proben alttest. Schrifterklärung* S. 322—324. „De l. van Nethanmelech, den eunuch," wordt vermeld 2 *Kon.* XXIII: 11; „de l. van de zonen van Hanan ben Gedalja, den godsman," en die „van Mesjullam ben Sjafan, den dorpelwachter" *Jer.* XXXV: 4; zie ook *Jer.* XXXVI: 10, 12; *Neh.* III: 30. Van Hoonacker l. c. had zeker deze plaatsen, althans *Jer.* XXXV: 4a, niet voor den geest, toen hij beweerde, dat de woorden „de l. van Johanan ben Eljasjib' niets anders

kan »Johanan ben Eljasjib" geweest zijn, want beide namen zijn, ook in den na-exilischen tijd, volstrekt niet ongewoon [1]). Het is zelfs onwaarschijnlijk, dat de Hoogepriester wordt bedoeld, want in dat geval zou zijn titel wel niet zijn verzwegen, te minder omdat de gastvrijheid, in de gegeven omstandigheden aan Ezra verleend, groote beteekenis had. Niettemin, het worde volmondig erkend, de mogelijkheid, dat de kleinzoon van Nehemia's tijdgenoot den auteur van *Ezra* X voor oogen stond, is niet buitengesloten. Doch zelfs die mogelijkheid komt der hypothese niet ten goede, want dat hoofdstuk is niet van Ezra's hand, maar van een later schrijver, die het bedoelde vertrek kan hebben aangeduid met den naam, waaronder het bij zijne tijdgenooten bekend stond [2]).

Is hiermede het eenige stellige bewijs voor de verplaatsing van *Ezra* VII—X naar een later tijdstip vervallen, dan mogen wij nu vragen, of die verplaatsing de waarschijnlijkheid voor zich heeft. Het tegendeel blijkt het geval te zijn. Zij brengt onderscheiden bezwaren met zich, die, samengenomen, onoverkomelijk mogen heeten.

1º. Zij laat geheel onverklaard wat ons aangaande Ezra's samenwerken met Nehemia wordt verhaald. Wat beweegt dezen, den schriftgeleerde bij het feest der inwijding van de muren eene eereplaats aan te wijzen? Met welk recht gaat Ezra in de groote vergadering voor? Al wat hem aanspraak geven kon op deze onderscheidingen [3]) behoort, volgens de

---

kunnen beteekenen dan »la *lischka appartenant*, ou affectée à Johanan le fils d'Eliaschib", en zich tot staving hiervan beriep op de toevoeging van »ben Eljasjib" aan den naam Johanan. »Si l'auteur n'avait eu en vue que de déterminer le lieu où se rendit Esdras, en le désignant sous un nom qui lui était devenu propre en quelque sorte, il n'aurait pas même songé à indiquer le nom *du père* de Johanan: la chose eût été superflue". Toch schrijft Jeremia evenzoo H. XXXV: 4a.

[1]) In het O. T. dragen 16 personen den naam Johanan, waarvan 6, met den Hoogepriester 7, behooren tot den na-exilischen tijd (1 *Kron.* III: 24; *Ezra* VIII: 12; X: 28; *Neh.* VI: 18; XII: 13, 42); 7 personen den naam Eljasjib, waaronder 3 na-exilische (*Ezra* X: 24, 27, 36).

[2]) Verg. Bertheau-Ryssel S. 121 f.; Stade l. c. II: 153 n. 1.

[3]) Als ik mij zoo uitdruk, ook ten aanzien van *Neh.* VIII—X, dan

nieuwe hypothese, tot veel latere jaren. Ezra, quâ tijdgenoot en medestander van Nehemia, laat zij, om zoo te zeggen, uit de lucht vallen.

2°. Zij verplicht ons, hem bij zijnen tocht naar Jeruzalem als aanvoerder der terugkeerende ballingen een onmatig hoogen leeftijd toe te kennen. In het 7de jaar van Artaxerxes II waren er sedert Nehemia's optreden als landvoogd 47 jaren verloopen en moet dus Ezra, die toch toen hij met dezen samenwerkte geen jongeling kan zijn geweest, den ouderdom van 80, zoo niet van 90 jaren hebben bereikt! Al moest worden toegegeven, wat ik voor mij niet kan doen, dat zijne houding te Jeruzalem weinig energie verraadt [1]), een afgeleefd grijsaard wordt ons toch in *Ezra* VII—X zeker niet geteekend.

3°. Indien èn Nehemia's landvoogdij èn de groote vergadering onder zijne en Ezra's leiding chronologisch voorafgaan aan de gebeurtenissen, in die hoofdstukken beschreven, dan beveemdt het ons alleszins, dat daarop in het geheel niet wordt teruggewezen. De huwelijken met niet-Israëlietische vrouwen waren dan in strijd met de geheele strekking van Nehemia's bestuur en met de plechtige belofte, door de vertegenwoordigers des volks afgelegd [2]). Wie

---

plaats ik mij op het standpunt van van Hoonacker (verg. bl. 306 n. 2). Naar mijn eigen oordeel is Ezra in de groote vergadering wel degelijk de hoofdpersoon, al neemt de landvoogd Nehemia als zoodanig de eerste plaats in. De voorlezing van de wet is in die vergadering niet iets bijkomstigs, maar het doel waarmede zij is belegd en de *conditio sine quâ non* van het resultaat, dat er door wordt bereikt. De man, die de wet te voorschijn brengt en in de lezing voorgaat, is niet een ondergeschikt dienaar, maar de leidsman en de ziel van de geheele samenkomst. In LXX gaat aan het gebed *Neh.* IX: 6—37 vooraf: Καὶ εἶπεν Ἔσδρας. Zie de verdediging van deze lezing bij Stade l. c. II: 178 n. 1.

[1]) Verg. mijne opmerkingen daarover, tegen Halévy (boven bl. 306 n. 6), in de Revue de l'hist. des religions XIII: 345 en *Volksgodsdienst en Wereldgodsdienst* bl. 273 v.

[2]) Verg. *Neh.* XIII: 23—27, 28; X: 31. Op de verbintenis tot naleving van de Mozaïsche wet (vs. 30) volgt hier onmiddellijk de belofte, „dat wij onze dochters niet zullen geven aan de volkeren des lands en hunne dochters niet zullen nemen voor onze zonen".

zou dat ooit uit *Ezra* IX v. hebben opgemaakt? Zooveel is zeker, dat de auteur dier hoofdstukken van die antecedenten geen kennis draagt.

4°. Eindelijk nog één bezwaar, in mijne schatting het gewichtigste. Er komen in *Ezra* VII—X tal van eigennamen voor, die zich leenen tot vergelijking met die, welke in Nehemia's gedenkschriften of elders in het naar hem genoemde boek worden genoemd. Bij de vereenzelviging van die der eerste met die der tweede groep zouden wij licht kunnen mistasten, omdat de homonymen lang niet zeldzaam zijn. Hier en daar blijft zij dan ook twijfelachtig; het »voor" en »tegen" wordt in die gevallen het best in eene aanteekening besproken [1]). Doch zeer zeker en tevens opmerkelijk is het volgende. Tot de Joden, die een onwettig huwelijk hebben aangegaan, behoort (*Ezra* X : 31) Malkia uit het geslacht Harîm; aan den opbouw der wallen van Jeruzalem neemt, volgens Nehemia's opgave (H. III : 11), Malkia ben Harîm deel. Bij zijne aankomst in de hoofdstad draagt Ezra, volgens zijn eigen getuigenis (*Ezra* VIII : 33), de tempelgaven over aan den priester Meremôth ben

---

[1]) Van Hoonacker zelf (p. 83 s.) maakt opmerkzaam op *Neh.* X: 7, waar de priester of priesterfamilie Daniël voorkomt onder de teekenaars van de verbondsacte. In de lijst *Neh.* XII: 1—7 verg. 12—21 vinden wij dien naam niet terug, maar wel *Ezra* VIII: 2, onder de familiën, die met Ezra naar Jeruzalem optrekken. Gewoonlijk wordt dan ook de Daniël van *Neh.* X: 7 met dien van *Ezra* VIII: 2 vereenzelvigd. Inderdaad is daar niets tegen, indien Ezra's kolonie eenige jaren vóór de sluiting van het verbond te Jeruzalem was aangekomen. V. H., die dit ontkent, tracht nu aan te toonen, dat *Neh.* X: 7 ons tot die rangschikking van de feiten niet dwingt: aan de zuiverheid van de lezing kan worden getwijfeld; de overeenkomst der namen kan toevallig zijn enz. Inderdaad is die éene naam op zich zelven niet afdoende. Maar hoe, indien, gelijk hierboven wordt aangetoond, andere namen ons leiden tot dezelfde conclusie? — Opmerking verdient nog, dat Jozabad en Kelaja of Kelita, twee Levieten die vreemde vrouwen hadden getrouwd (*Ezra* X: 23), ook *Neh.* VIII: 7 genoemd worden onder Ezra's helpers in de groote vergadering. Wellicht vinden wij ook Mesjullam en Sjabbethai, den Leviet, *Ezra* X: 15 vermeld, *Neh.* VIII: 4, 7, terug — tenzij die beide mannen t. d. p. voorkomen als tegenstanders van Ezra. Zie daarover beneden bl. 317 n. 1.

Uria, dien wij wederom als ijverig deelnemer aan den bouw der muren in Nehemia's lijst (H. III : 4, 21) terugvinden [1]). Dit zijn, gelijk ieder ziet, ongezochte en daarom te meer treffende punten van aanraking, die intusschen met de gewijzigde rangschikking der feiten even stellig in strijd zijn, als zij met de traditioneele opeenvolging overeenkomen. De onderstelling, dat Malkia en Meremôth beiden nagenoeg 50 jaren na het ommuren van Jeruzalem in leven waren en toen de rol vervulden, die hun in *Ezra* VIII en X wordt toegeschreven, is bijna ongerijmd.

— Zoo zijn wij dan wel verplicht, de omzetting die men ons voorslaat af te wijzen. Dat redmiddel is even verwerpelijk als de gewelddadige oplossing, ons door Vernes aanbevolen. Maar hoe dan met de bezwaren, aan de overgeleverde volgorde verbonden? Voordat ik beproef ze weg te ruimen, willen wij ons eerst nog langs een anderen weg overtuigen, dat *Ezra* VII—X op hunne plaats staan, of, anders uitgedrukt, op *Ezra* I—VI volgen en aan *Nehemia* voorafgaan moeten.

Ik behoef slechts even aan te stippen, wat in het voorafgaande opgesloten ligt, dat die hoofdstukken rekenschap geven, zoowel van Ezra's deelneming aan het feest der inwijding van de wallen, als van zijn optreden in de groote vergadering. Afgezien daarvan pleit voor de juistheid hunner tegenwoordige plaatsing het volgende.

1°. De lijst van de met Ezra naar Jeruzalem teruggekeerde ballingen (H. VIII : 1—14) en die van de Joden, wier huwelijken werden ontbonden (H. X : 18—43), vooral de eerste, sluiten zich nauw aan bij het register van de oudste kolonisten (*Ezra* II; *Neh.* VII), juist zooals wij dat verwachten zouden, indien zij chronologisch op elkander volgen. In *Ezra* X b. v. dezelfde verdeeling van de priesters in vier geslachten (vs. 18—22), als in *Ezra* II : 36—39

---

[1]) Dat de Meremôth ben Uria van *Neh.* III priester is evenals die van *Ezra* VIII: 33, blijkt daaruit, dat hij behoort tot de familie Haqqôz; verg. *Ezra* II: 61 (*Neh.* VII: 63).

(*Neh.* VII : 39—42). In de commentaren wordt deze overeenkomst nader toegelicht [1]).

2° Nog opmerkelijker is een ander feit. Volgens het daareven genoemd register is het aantal der Levieten, die onder de regeering van Cyrus naar Judea terugkeerden, zeer klein, veel geringer dan dat van de priesters [2]). De verklaring van dit verschijnsel ligt voor de hand : de Levieten gevoelden zich verongelijkt en schikten zich noode in den lageren rang, dien zij in den nieuwen tempel zouden innemen [3]). Doch afgezien van de oorzaken, waarover de meeningen uiteenloopen, trekt de herhaling van het verschijnsel ten tijde van Ezra onze aandacht. Hij zelf verhaalt ons (H. VIII: 15—20) hoe hij, gereed om den tocht naar Jeruzalem te aanvaarden, tot de ontdekking kwam, dat zich bij zijne karavane niet één Leviet had aangesloten, en er niet zonder moeite in slaagde, althans eenigen van hen tot deelneming aan de reis over te halen. Niets is natuurlijker dan dit, indien namelijk op dat tijdstip de positie der Levieten nog dezelfde was als 80 jaren vroeger, onder de regeering van Cyrus. Maar indien de tocht van Ezra 60 jaren later wordt gesteld, na Nehemia's maatregelen in het belang van den eeredienst en na de plechtige verbondssluiting in de groote vergadering, dan wordt die onthouding van de Levieten zeer bevreemdend, om niet te zeggen : geheel onverklaarbaar [4]).

3° Het bericht aangaande die groote vergadering, *Neh.* VIII—X, bleek ons reeds in zijn geheel een vroeger optreden van Ezra te onderstellen. Doch ook in bijzonderheden

---

[1]) Verg. Bertheau-Ryssel S. 97 ff.; Smend, *die Listen* u. s. w. S. 20 ff.

[2]) Tegenover de 4289 priesters (*Ezra* II: 36—39; *Neh.* VII: 39—42) staan 74 Levieten (*Ezra* II: 40; *Neh.* VII: 43).

[3]) Verg. *HcO.* I²: 285; Theol. Tijdschrift 1890 bl. 26—28.

[4]) Met dit punt analoog is de vermelding van het avond-spijsoffer (niet: brandoffer) in *Ezra* IX: 4 v., waarop ik evenwel slechts in het voorbijgaan wijs, omdat ik de critiek van den Hexateuch thans buiten spel wil laten. Verg. daarover *HcO.* I²: 300 v.

wijst het terug op de mededeelingen omtrent hem in *Ezra* VII—X. Als het volk zich op het plein voor de waterpoort verzameld heeft, »verlangt het van Ezra, den schriftgeleerde, dat hij het boek der wet van Mozes (in de vergadering) brenge" (H. VIII: 1). Na de indrukwekkende voorlezing daaruit op den eersten dag, »komen op den tweeden dag de familiehoofden van het gansche volk, de priesters en de Levieten bij Ezra, den schriftgeleerde, samen, om acht te geven op de woorden der wet" (vs. 13); zij vinden daarin de voorschriften omtrent de viering van het Loofhuttenfeest en brengen die ten uitvoer, zoodat, voor de eerste maal na Jozua, den opvolger van Mozes, die viering op volkomen wettige wijze plaats heeft (vs. 14—18). Het is onloochenbaar, dat Ezra en de Mozaïsche wet hier op geheel bijzondere wijze met elkander in verband worden gebracht. Waarin dit verband gegrond is, zegt het verhaal zelf ons niet, maar vernemen wij uit *Ezra* VII verv., volgens welke hoofdstukken Ezra de Mozaïsche wet uit Babylonië medebrengt en hare invoering zijne levenstaak is [1]). Zoo gaat van deze zijde over *Neh.* VIII—X het gewenschte licht op, dat wij niet dan tot onze eigene schade door omzetting van de twee verhalen zouden afsluiten.

4º Eindelijk nog één trek, schijnbaar onbeduidend, maar inderdaad van groote bewijskracht. In den reeds meermalen vermelden brief aan Artahsjasta gewagen Rehum en de zijnen van »de Joden, die van u (מִן־לוָתְךָ, de chez vous) opgetrokken en tot ons, te Jeruzalem, gekomen zijn" — welke stad zij nu bezig zijn te versterken (*Ezra* IV: 12). Die brief is, gelijk wij vroeger zagen, geschreven niet lang vóor Nehemia's komst in Judea in het 20ste jaar van Artaxerxes I. Vóor dat tijdstip, maar nog onder de regeering van dien zelfden koning, hadden dus Joden uit Babylonië zich naar Jeruzalem begeven. Wie kunnen dit anders zijn dan Ezra en zijne metgezellen? Wordt in den brief niet op hen gedoeld, dan op andere Joden, die — let wel: onder Artaxer-

---

[1]) *Ezra* VII: 6, 12, 14, 21, 25.

xes I — naar hun vaderland zijn teruggekeerd, in genoegzamen getale om onder de deelnemers aan den bouw der wallen afzonderlijk te worden genoemd [1]). Maar van die karavaan wordt nergens eenig gewag gemaakt. Met andere woorden: neemt men Ezra's tocht uit het 7de jaar van Artaxerxes I weg, dan ontstaat eene gaping, die slechts door eene willekeurige onderstelling kan worden aangevuld.

Door deze verschijnselen bevestigd in de overtuiging, dat *Ezra* VII—X op hunne plaats staan [2]), gevoelen wij ons te meer verplicht, de vraag, of hun inhoud inderdaad onoverkomelijke bezwaren oplevert, ernstig te overwegen. Zie ik wel, dan verdwijnen de moeilijkheden, wanneer wij de eigenaardige samenstelling van die hoofdstukken in aanmerking nemen en ons rekenschap geven van hetgeen daaruit volgt.

Zonder nog op die samenstelling te letten, merken wij, vooreerst, op, dat de beschrijving van Ezra's hervorming zonderling onvolledig is. Er wordt, nadat de huwelijken met vreemde vrouwen veroordeeld zijn en tot de ontbinding besloten is, een onderzoek ingesteld naar de overtreders te dezen aanzien (*Ezra* X: 16 v.). De lijst van hunne namen

---

[1]) Van Hoonacker leest met ons in *Ezra* IV: 12 „que des Juifs étaient retournés de Babylone à Jérusalem sous le règne d'Artaxerxès I" (p. 16 verg. 21), maar voegt er bij „que l'on doit absolument se garder de confondre ces Juifs avec la caravane amenée plus tard par Esdras" (p. 30). Inderdaad is dat volstrekt noodig, wanneer Ezra zooveel later naar Jeruzalem zal zijn getogen. Maar hoezeer het overigens voor de hand ligt, *Ezra* IV: 12 op zijne karavaan toe te passen, bewijst V. H. zelf, wanneer hij later (p. 66 n. 1) de vraag opwerpt, of Ezra wellicht te Jeruzalem gekomen is „avec les colons dont parle *Esdr.* IV: 12". Zie boven bl. 305 n. 3.

[2]) Kortheidshalve liet ik onvermeld 1° dat Ezra H. IX: 7 v. zijn eigen tijd onmiddellijk vastknoopt aan den terugkeer uit de ballingschap en op den koningstijd laat volgen; hetgeen te beter past, naarmate wij hem dichter bij het jaar 536 plaatsen; 2° dat hij H. IX: 9 geen gewag maakt van het ommuren van Jeruzalem, een feit van zoo groote beteekenis, dat hij het in dit verband niet kon verzwijgen — indien het nl. reeds had plaats gehad; 3° dat hij H. IX: 11 v. zich beroept op de profeten en *Deuteronomium*, en niet op het verbond *Neh* X — wederom alleszins bevreemdend, indien dat verbond, en nog wel onder zijne eigene leiding, reeds was aangegaan.

wordt ons medegedeeld (vs. 18—44). Van vier der priesters uit de zonen van Jozua ben Jozadak wordt vermeld, dat zij bij handslag beloofden hunne vrouwen weg te zenden en om hunne overtreding een ram als schuldoffer brachten [1]) (vs. 18 v.). Doch van de ontbinding zelve der huwelijken vernemen wij niets. De lijst, en tevens het geheele boek *Ezra*, wordt besloten met eene aanteekening, die helaas! slechts half verstaanbaar is, maar zeker niet inhoudt, wat wij allereerst verwachten zouden, dat nl. het besluit der volksvergadering ook ten uitvoer werd gelegd [2]). Dit is inderdaad zeer bevreemdend. Het verraadt bij den redactor van ons boek *Ezra* een zeker gebrek aan vrijmoedigheid, aarzeling om de slotsom uit te spreken, waarop toch blijkbaar zijn verhaal is aangelegd. Wat kan hierachter schuilen?

Wij gaan verder en letten nu, ten andere, op de slechts gedeeltelijke opneming van Ezra's gedenkschriften, of, wat hetzelfde zegt, op de weglating van een deel daarvan. Eenmaal, dit staat vast, waren die gedenkschriften volledig voorhanden. Niemand kan ons diets maken, dat Ezra, toen hij zich nederzette om op te teekenen wat hij verricht had en wat hem wedervaren was, zijne lezers *in medias res* verplaatst, of dat hij nagelaten zou hebben hen in te lichten omtrent den uitslag van zijne pogingen. Aan zijne gedenkschriften, zooals wij die in *Ezra* VII—X bezitten, ontbreekt het begin en het einde. Hier en daar schemert in de pe-

---

[1]) Vs. 19b is niet te verklaren. Voor ואשמים leze men וַאֲשָׁמָם en vertale: „en hun (het hun opgelegde of door hen gebrachte) schuldoffer was een ram wegens hunne schuld".

[2]) Vs. 44a is duidelijk, wanneer wij het qerê volgen: „deze allen hadden vreemde vrouwen gehuwd". Doch wat beteekent vs. 44b? Aan Bertheau-Ryssel (S. 129 f.) moet worden toegestemd, dat die woorden geene bevredigende verklaring toelaten. Doch hunne tekstverbetering (ויש מהם גרשים נשים ובנים), die mij aanvankelijk toelachte, voldoet evenmin. In plaats van גרשׁ zouden wij verwachten הוציא (vs. 3, 19), in plaats van „vrouwen en kinderen" veeleer: „hunne vrouwen en kinderen"; ook moest, volgens deze emendatie, vs. 44a aldus luiden: „deze allen hadden (of: hebben) vreemde vrouwen weggezonden"; eindelijk zouden wij uit vs. 3 (והנולד מהם) opmaken, dat het verstooten ook

ricopen, die ze vervangen, het spraakgebruik van Ezra door, ten bewijze dat diens aanteekeningen den auteur van de bedoelde pericopen nog ten dienste stonden [1]). Doch slechts met te meer nadruk dringt zich dan de vraag aan ons op, waarom hij ze niet volledíger opnam? Het spreekt vanzelf, dat wij daarnaar slechts gissen kunnen. Maar zijne beweegredenen laten zich toch met groote waarschijnlijkheid bepalen.

De redactor van *Ezra* VII—X is met Ezra hoogelijk ingenomen en er op uit om hem te verheerlijken. Dienvolgens stelt hij voor het begin van Ezra's verhaal eene inleiding van zijne eigene hand in de plaats. Zij behelst de genealogie van zijnen held, die hem tot een afstammeling van Aäron in de hoofdlijn maakt (H. VII : 1—5), en het bevelschrift van Artahsjasta, waarin hem de meest uitgebreide volmacht wordt verleend (vs. 11—26). Noch die genealogie, noch dit bevelschrift is authentiek [2]). Zooveel te duidelijker getuigen zij van de bedoeling des redactors. Tevens laten zij ons volle vrijheid om den werkelijken Ezra tot ietwat kleiner proportiën terug te brengen. Een paar verzen, midden in Ezra's eigen verhaal ingevlochten (H. VIII : 35 v.), versterkt ons in de overtuiging, dat wij hierin niet mistasten [3]).

---

van de kinderen niet als iets bijzonders, als eene daad van sommigen, zou worden vermeld. Ik vermoed, op grond vooral van H. IX: 2, dat er oorspronkelijk gestaan heeft: „en sommigen van hen hadden ze genomen (l. נְשֵׂאִים, in plaats van òf vóór נָשִׁים) voor hunne zonen", maar durf niet bepalen, hoe dit in het Hebreeuwsch was uitgedrukt, zóo nl. dat daaruit de lezing van onzen tekst gemeedelijk kon ontstaan De vertalingen geven geen licht. — Te recht schrijft dus Oettli (*Kurzg. Comm.* z. d. S.): „Es wird nicht mehr erzählt, ob und wie die Reinigung der Gemeinde von den fremden Weibern und ihren Kindern durch Esra und die Geschlechtshäupter durchgeführt worden sei", en maakt hij o. a. uit *Neh.* X: 31; XIII: 23--28 op, „dass die vollständige Ausrottung der Unsitte Ezra nicht gelang".

[1]) H. VII: 6b, 9b; X: 6 (מעל הגולה, verg. IX: 4), 10 (אשמת ישראל, verg. IX: 6, 13, 15).

[2]) Verg. *HcO.* I²: 495, 496.

[3]) Zie ald. bl. 495 n. 3.

Dit wat aangaat het begin van onze hoofdstukken. En nu het slot, *Ezra* X. Nadat ons de schuldbelijdenis is medegedeeld, die Ezra in naam van het door vreemde bestanddeelen verontreinigde volk uitspreekt (H. IX : 5—15), neemt wederom de redactor het woord, om ons het verder beloop der zaak te melden. Waarom dit? Wat beweegt hem, ons Ezra's eigen verslag te onthouden? Hij moet daarvoor redenen hebben gehad, overeenkomende met die welke wij reeds kennen. Gelijk hij in den aanvang toevoegde en wijzigde, zoo zal hij hier weggelaten hebben, om Ezra in een beter daglicht te plaatsen, of althans hem niet te doen dalen in de schatting zijner lezers. Met andere woorden: het zuiveringsproces, door Ezra beoogd en ook begonnen, is niet voorspoedig ten einde gebracht, of heeft ten minste geene blijvende gevolgen gehad. Wat er geschied is, weten wij niet en zullen wij wel nimmer te weten komen. Maar dat Ezra's plan gedeeltelijk mislukt is, schijnt onloochenbaar [1]). De aarzeling, die wij reeds in H. X opmerkten, en het vol-

---

[1]) Stade (l. c. II: 651 ff.) leidt uit *Ezra* X af, dat de uitvoering van Ezra's plannen aanstonds op moeilijkheden gestuit is. Hij komt te Jeruzalem op den 1sten der 5de maand (H. VII: 9) en krijgt straks daarop kennis van de verbintenissen met vreemde vrouwen (H. IX: 1). Doch eerst op den 17den der 9de maand wordt de volksvergadering, tegen den 20sten, bijeengeroepen (H. X: 7—9). Daar wordt opnieuw uitgesteld: een voorstel tot het benoemen van eene commissie wordt, tegen den zin van Ezra — gelijk Stade meent — en in weerwil van het verzet van enkele zijner geestverwanten (vs. 15), aangenomen (vs. 10—16), zoodat eerst op den nieuwjaarsdag de zaak haar beslag krijgt (vs. 17). — Deze opvatting schijnt niet aannemelijk. Reeds de datum van Ezra's aankomst staat niet geheel vast, want H. VII: 9 behoort niet tot zijne gedenkschriften. Veelmin volgt uit H. IX: 1, dat het tooneel in den tempel in de 5de maand valt: de uitdrukking „toen dit afgeloopen was" (ככלות אלה) is zeer onbepaald. In H. X wordt met geen enkel woord aangeduid, dat de oproeping tot de volksvergadering vertraging ondervond: uit den korten termijn van 3 dagen (vs. 7 v.) blijkt veeleer het tegendeel. Evenmin mag het antwoord der gemeente op Ezra's aanklacht (vs. 12—14) worden opgevat als eene poging om de zaak op de lange baan te schuiven: het onderzoek, dat zij verlangt, was inderdaad noodig en moest zelfs tot bespoediging leiden. Dienvolgens is ook Stade's verklaring van vs. 15 verwerpelijk: Jonathan ben Asahel

strekte stilzwijgen over de jaren tusschen Ezra's komst en Nehemia's landvoogdij kunnen ons in die opvatting slechts versterken.

Vatten wij alles samen, dan komen wij er toe om Ezra's eerste verrichtingen te Jeruzalem te beschouwen als eene tumultuarische en gewaagde poging om als met één slag de positie te vermeesteren en het geestelijk bestuur in handen te krijgen. Zij laat zich vergelijken met een hedendaagschen revival: dezelfde overdrijving in de eischen die worden gesteld, dezelfde onstuimigheid in het doorzetten daarvan, hetzelfde beroep niet op de gestelde machten, maar op de menigte. Doch hier houdt de overeenkomst niet op. Ook het voorbijgaand karakter en de verslapping, die op de tijdelijke opwinding volgt, heeft Ezra's onderneming met

---

en de drie anderen kwamen, volgens hem, tegen het voorstel tot verdaging in verzet, dat niettemin werd goedgekeurd. Dit „niettemin" staat echter niet in den tekst; vs. 16 luidt: „En de zonen der gola deden alzoo"; van eene tegenstelling met het voorafgaande geen spoor. Ditzelfde bezwaar treft de (vroeger ook door mij omhelsde) verklaring van vs. 15 bij Bertheau-Ryssel (S. 126) en anderen, die daarin insgelijks een verzet vindt, maar tegen Ezra's wensch en het daarmede overeenstemmende antwoord der gemeente. Niet zonder reden brengt Van Hoonacker (p. 38 n. 1) hiertegen bedenking in. Doch ten onrechte ontkent hij, dat de partikel אך altijd restrictieve beteekenis heeft. De verklaring van Bertheau-Ryssel is, voorzoover zij daarvan uitgaat, onwederlegbaar. Wordt zij evenwel door „l'enchainement du récit", bepaaldelijk door den aanhef van vs. 16, teruggewezen, dan moet vs. 15 ons niet in zijne oorspronkelijke gedaante zijn overgeleverd. Men leze יַעֲמְדוּ עַל־זֹאת en יַעְזְרֵם, voege het vers bij vs. 12—14 en vertale: „Doch laat Jonathan ben Asahel en Jahzeja ben Thikwa hierover staan (= oppertoezicht houden) en Mesjullam en Sjabbetai, de Leviet, hun behulpzaam zijn". Deze tekstverbetering beveelt zich aan door haren eenvoud: achter הלוי kon de jôd licht uitvallen en nadat dit geschied was, werd יעמדו als vanzelf in עמדו veranderd. Dat עמד על kan beteekenen: „opstaan, zich verzetten tegen", moet aan Bertheau-Ryssel en Stade worden toegestemd. Doch de boven voorgeslagen vertaling ligt veel meer voor de hand; verg. *Ezech.* XLIV: 24 en de talrijke plaatsen, waar de formule in hare oorspronkelijke beteekenis, „op" of „boven iets staan", voorkomt. Met זאת wordt nu de in vs. 14 omschreven handeling bedoeld. In den mond der gemeente past vs. 15 even goed — d. i. evenmin volkomen — als vs. 12—14. Verg. Bertheau-Ryssel S. 123.

die bewegingen van den tegenwoordigen tijd gemeen. Hoedanig de reactie was — ik herhaal het — is ons onbekend. Maar zoowel uit hetgeen ons medegedeeld, als uit hetgeen ons verzwegen wordt kunnen wij met zekerheid opmaken, dat zij niet is uitgebleven.

Zoo beschouwd laten zich de gebeurtenissen van het jaar 458 zonder den minsten dwang invoegen in het ons reeds bekende historisch verband. De volgende jaren worden ingenomen door de worsteling tusschen de twee partijen, waarin de Joden waren verdeeld. Van de partij, die het met Ezra hield en tegen elke verbintenis van Israël met andere volken gekant was, ging het plan uit om Jeruzalem met muren te omringen en zoo te beter af te sluiten voor vreemden invloed. Vóordat Ezra's wenschen konden worden verwezenlijkt, moest — om met Stade te spreken [1]) — de Joodsche gemeente meesteresse zijn in haar eigen huis en bij machte om de inmenging van vreemdelingen af te wijzen. Hoever men het in de uitvoering van dit plan heeft gebracht, weten wij niet, maar wèl, dat en hoe het ten slotte werd verijdeld. De tegenpartij, of juister: de vreemden, met wie zij zich vermaagschapt had, de Sanballat's en de Tobia's, wisten den argwaan van de Perzische beambten, van Rehum c. s., gaande te maken, die daarop een verbod des konings bewerkten, zich haastten het ten uitvoer te leggen en Jeruzalem's wallen in den toestand brachten, waarin Nehemia ze vond (*Ezra* IV: 8—23). Diens komst was een keerpunt ook in Ezra's werkzaamheid. Hij trad op in eene hoedanigheid, die Ezra nooit heeft bezeten en zelfs zijn jongere levensbeschrijver hem niet toekent, die van Perzisch pacha over Judea [2]). Hij kon dus slagen, waar

---

[1]) L. c. II: 161.

[2]) Dit wordt door Van Hoonacker (p. 60) niet genoeg in het oog gehouden: „Il ne servirait de rien", — zoo schrijft hij — „d'insister sur le titre de *Pecha* qui manquait à Esdras, autant que nous sachions, et sous lequel Néhémie désigne [Ch V: 15] ses prédécesseurs en question; il est trop manifeste qu'Esdras vient à Jérusalem avec des pouvoirs aussi étendus et de même nature que ceux de Néhémie (vr. en particulier

de priester en schriftgeleerde was te kort geschoten. Overigens was hij wel degelijk diens geestverwant en medestander, had dan ook met dezelfde tegenpartij te kampen en trok met hem, nadat haar verzet was verijdeld, in de groote vergadering éene lijn, In die vergadering werd, na behoorlijk overleg en door den steun van Nehemia's gezag, bereikt wat Ezra eenige jaren vroeger te vergeefs beproefd had met storm te veroveren [1]).

Met goed vertrouwen onderwerp ik dit resultaat aan uwe overweging. Want, hoewel verkregen naar aanleiding van van Hoonacker's bedenkingen, is het toch niet uitgedacht tot afwering daarvan, maar berust het geheel op de historische berichten zelve — alleenlijk niet op den *usus promiscuus* van al wat daarin voorkomt, maar op de critische overweging van hunnen inhoud. Dat die berichten, van verschillende schrijvers afkomstig, wanneer zij elk op zijne waarde geschat worden, in elkander passen en elkaar ophelderen, is, naar het mij toeschijnt, een niet te versmaden bewijs, dat wij daarmede op historischen bodem staan.

Mijne taak is hiermede ten einde gebracht. Immers omtrent het eenige feit, dat, buiten de bijbelsche verhalen om, door Flavius Josephus tot onze kennis is gekomen, den moord van Jezua, broeder van den Hoogepriester Johanan, en zijne gevolgen, valt niets anders te zeggen dan dat het plaats had onder de regeering òf van den IIden òf van den IIIden

---

Esdr. VII: 14, 25—26).. ... La position d'Esdras immédiatement avant Néhémie semble donc incompatible avoc le jugement de *Néh.* V: 14, et si ce dernier semble supposer en général ses prédécesseurs porteurs du titre de *Pecha*, alors qu'Esdras, le scribe, n'avait point cette qualité, cela ne pourrait servir que d'argument en faveur de la même conclusion". Het beroep op *Ezra* VII: 12 vv. kan ik niet laten gelden (zie boven bl. 316). Hooren wij Ezra zelven, dan geldt zijne komst te Jeruzalem vooral den tempel en den eeredienst, en daarmede, niet met het burgerlijk bestuur, houdt zich dan ook de thora bezig, die hij met zich brengt en zal invoeren. Zie *Ezra* VII: 27 v.; VIII: 17, 21 vv., 33 v.

[1]) Met het bovenstaande vergelijke men Hay Hunter l. c. II: 1 sqq. (Ezra at Jerusalem); 27 sqq. (a national assembly); 62 sqq. (Puritanism and reaction).

Artaxerxes, waarschijnlijk van den eerstgenoemde [1]). Mij rest dus alleen nog, de historische beteekenis van de uitkomst mijner critiek in het licht te stellen.

Die uitkomst is, in enkele woorden, deze, dat de vestiging van het Judaïsme valt in de eerste helft van het Persische tijdvak, binnen de grenzen van de eeuw, die met den terugkeer der Joden uit de Babylonische ballingschap aanvangt. Waarom dit van belang is, springt in het oog. Het is geenszins toevallig, dat wij de tegenovergestelde meening aantreffen vooral bij hen, die het oude, vóor-exilische Israël en het Judaïsme door eene diepe kloof gescheiden achten. Dit gevoelen zou verwerpelijk zijn, al moest de gewone chronologie wijziging ondergaan; nu dit blijkt niet het geval te zijn, kan het in het geheel niet in aanmerking komen. Staan Ezra en Nehemia onwrikbaar vast in het midden van de 5de eeuw vóor onze jaartelling, dan is, ook in verband met de antecedenten hunner werkzaamheid — tempelbouw en terugkeer — elke poging om den draad door te snijden, die door de twee helften van Israël's geschiedenis heen loopt, *a priori* geoordeeld.

Tevens blijft dan het terrein ongeschonden en geëffend, waarop de nieuwere critiek hare wordingsgeschiedenis van den Hexateuch optrekt. Met opzet heb ik nagelaten, zijne samenstelling en den ouderdom zijner bestanddeelen in het debat te mengen. Er is daaromtrent nog geene eenstemmigheid verkregen, en ongaarne zou ik van de instemming met mijne meening dienaangaande de aanneming van het resultaat dezer onderzoeking afhankelijk hebben gemaakt.

---

[1]) *Arch. Jud.* XI: 7, § 1. Josephus bericht, dat de moord plaats had onder de regeering τοῦ ἄλλου Ἀρταξέρξου, waaruit wij niets meer kunnen afleiden, dan dat Longimanus niet is bedoeld. Het hoogepriesterschap van Johanan valt ongeveer in de jaren 393—360, d. i. onder Mnemon (404—359), hoewel de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat hij nog onder Artaxerxes III (359—338) zijne waardigheid heeft bekleed. Toen was hij evenwel een oud man en zal hem zijn ambt wel niet meer zijn betwist Verg. verder Stade l. c. II: 195 f., ook over het bericht van Eusebius en Solinus betreffende de verwoesting van Jericho, waaromtrent wij geheel in het onzekere verkeeren.

Thans evenwel zal het vrijstaan, te doen opmerken, dat geen enkel steunsel, hetwelk de geschiedenis van het Perzische tijdvak haar aanbood, is weggevallen. Aan Ezra en Nehemia blijft de rol verzekerd, die zij hun, in overeenstemming met de bijbelsche berichten, toekent. En van die twee heeft Ezra de prioriteit. Door de aanvankelijk in Babylonië achtergebleven Joden, of, anders uitgedrukt, door de school van Ezechiël is de volledige Mozaïsche wet naar Judea gebracht en in de Joodsche gemeente ingevoerd.

GTU Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709
For renewals call (510) 649-2500

All items are subject to recall.

GTU LIBRARY
3 2400 00540 9432